

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Barbara Kolundžić

**Usporedba velike ekonomske krize 1929.
godine i ekonomske krize 2007. i osvrt na
hrvatsko gospodarstvo**

Završni rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Barbara Kolundžić

**Usporedba velike ekonomske krize 1929.
godine i ekonomske krize 2007. i osvrt na
hrvatsko gospodarstvo**

Završni rad

JMBAG: 0303064509 redovita studentica

Studijski smjer: sveučilišni preddiplomski studij ekonomije

Predmet: Povijest ekonomske misli

Mentor: doc. dr. sc. Saša Stjepanović

Pula, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. . GODINE PRIJE VELIKE EKONOMSKE KRIZE 1929.	2
3. VELIKA EKONOMSKA KRIZA KOJA JE ZAPOČELA 1929. GODINE.....	4
3.1. RAZVOJ I KULMINACIJA KRIZE	4
3.2. ŠTO JE UZROK I KOJE SU POSLJEDICE?.....	8
3.3. NEW DEAL.....	11
3.4. KRALJEVINA JUGOSLAVIJA U VRIJEME VELIKE EKONOMSKE KRIZE	13
4. EKONOMSKA KRIZA 2007. GODINE.....	17
4.1. UZROCI I POSLJEDICE KRIZE 2007. GODINE U SAD-U.....	18
4.2. EKONOMSKA KRIZA 2007. GODINE U RH.....	23
5. USPOREDBA KRIZE 1929. I 2007. GODINE.....	31
6. OSVRT NA GOSPODARSTVO HRVATSKE	33
7. ZAKLJUČAK.....	36
LITERATURA.....	37
SAŽETAK	40
SUMMARY	41
PRILOZI.....	42
1. POPIS SLIKA	42
2. POPIS GRAFIKONA.....	42
3. TABLICE S PODACIMA KOJI SU UPOTREBLJENI U OKVIRIMA OVOGA RADA	43

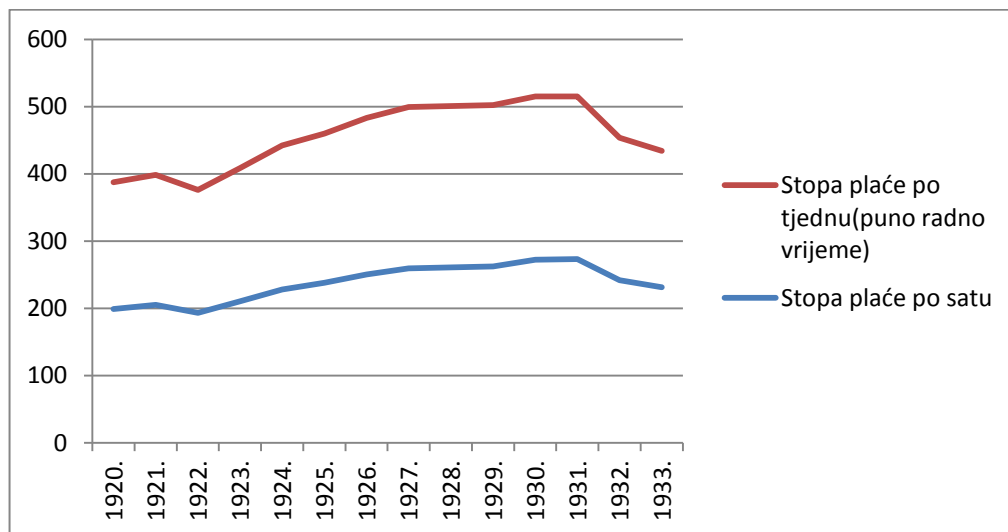
1. Uvod

Velika ekonomska kriza ili Velika depresija, kako je pojedini ekonomisti nazivaju, je dovela SAD-e i ostatak svijeta na suočavanje s problemima i rješavanjem posljedica koje ona sa sobom donosi. Kriza je zbog svoje brzine širenja i razarajućih posljedica dovela svako gospodarstvo na rub egzistencije. Budući da se slom 1929. i 2007. godine povezuje s nerazumnim špekulacijama, ljudsko, malo i „nevidljivo“, ali značajno djelovanje dovelo je do ispuhivanja prenapuhani balona i time dovela do narušavanja temelja ekonomske znanosti. Samim time, posljedice koje kriza takvih razmjera donosi, odražava se na pojedinca, koji snosi najveći teret istih kroz smanjenje plaća i gubitak radnog mjesta. Isto tako dovodi do pada zaposlenosti, nemira među građanima, pada proizvodnje, deflacije, smanjenja potrošnje—što dovodi i do smanjenja životnog standarda stanovništva, zaduživanja, smanjenja izvoza. Jednostavno gospodarstvo gubi svoje temelje koje ponovno treba vratiti u ravnotežu, što će se u sklopu rada detaljno grafički prikazati i objasniti. U takvoj situaciji gospodarstvo mora imati brze i efikasne, kako reakcije, tako i same mjere i čvrstu ekonomsku politiku kojom bi spasila gospodarstvo od kolapsa i propasti. Prije same usporedbe krize 1929. i 2007. godine, potrebno je razmotriti i godine prije istih u gospodarstvu SAD-a i RH. U prvom dijelu rada definirat će se stanje gospodarstva prije 1929., zatim razvoj i kulminacija krize. Isto tako, obratit će se pažnja na uzroke iste i posljedice koje ona sa sobom donosi. U okviru navedenog, definirat će se i mjere koje su se provodile u razdoblju trajanja velike ekonomske krize. Na isti način će se razmatrati i stanje u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji. Dok će u drugom dijelu rada biti prikazana globalna ekonomska kriza 2007. godine i njezini uzroci, kao i posljedice, kako gospodarstva SAD-a, tako i RH. U trećem dijelu rada usporedit će se navedene krize s ciljem utvrđivanja sličnosti i razlika između istih. Dok će se posljednji dio rada, odnosno, četvrti, odnositi na osvrt hrvatskog gospodarstva.

2. . Godine prije velike ekonomske krize 1929.

„Amerikanci su doživjeli (najmanje) sedam dobrih godina; stoga bi po nekom okultnom ili biblijskom zakonu kompenzacije trebali pretrpjeti sedam loših“.¹ Navedeni citat najbolje opisuje i ukazuje na idilično stanje prije samog kraha na burzi Wall Streeta i ono što je nakon toga uslijedilo. Što je potrebno za razumijevanje sloma i otkrivanja samog uzroka krize jest sagledavanje i godina prije samog početka iste, 1929., a navedeni citat najbolje opisuje i karakterizira navedene godine. Dvadesetih godina prošlog stoljeća, proizvodnja i zaposlenost u Americi su bile na izrazito dobroj razini, u svakom ekonomskom pogledu. Preciznije, postojalo je društveno blagostanje, prihodi kućanstava, odnosno, plaće pojedinaca, nisu bile visoke, ali su cijene bile vrlo stabilne. U nastavku slijedi prikaz stope plaće po satu i tjednu u Sjedinjenim Američkim državama od 1920. do 1933.

Grafikon 1.: Stopa plaće po satu i tjednu(puno radno vrijeme) u svibnju svake godine od 1920.-1933. u SAD-u

*Bazna godina=1913., za potrebe analize uzeto je razdoblje od 1920.-1933.

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; Fraser, Discover economic history, Union scales of wages and hours of labor, May 15, Bulletin of The United States bureau of labor statistics, No. 600, page 17, table 8: Index numbers of union wage rates and hours of labor in the United; <https://fraser.stlouisfed.org/title/3912/item/493216> [pristupljeno 1.02.2019.]

¹ Veliki slom 1929., Kako nastaju velike svjetske krize, J.K. Galbraith, Zagreb, 2010., str. 153

Iz navedenog grafičkog prikaza vidljiv je konstantan rast stope plaće po satu i tjednu od 1923. godine sve do 1931. godine kad je zabilježen nagli pad stope plaće po satu od 31,2% i tjednu od 30%. Nadalje, u razdoblju od 1925. do 1929. godine povećao se broj poduzeća za 22 800. Međutim, prividno gospodarsko povećanje nije bilo temeljeno na navedenom, nego zapravo na automobilskej industriji, koja je imala jedan od najvećih utjecaja na gospodarski rast, kako ga pojedini ekonomisti definiraju. Poslovna zarada istih je rasla vrlo brzo, što je dovelo do povećanja poslovnih aktivnosti. Isto tako, došlo je do velikog rasta u području nekretnina, vrijednosti zemljišta su se svakodnevno mijenjale, a isto tako i rasle. Primjerice, zemljišta od Miamija, Floride do Palm Beacha, koje su se nalazile u unutrašnjosti, prodavale su se po cijenama od 8 000 dolara, pa sve do 20 000 dolara, dok su se zemljišta uz more prodavale po cijenama od 20 000 do 75 000 dolara i nakon vrlo kratkog posjedovanja istih, one su se mogle prodati upravo po duplo većoj cijeni.² Ono što se dalje događalo jest da su se neobuzdano podizali hipotekarni krediti i cijene dionica su rasle svakodnevno. Brokери su dopuštali kupnju dionica, samo ako su kupci prethodno položili 10% na njihov račun. Automatski je to stanovništvo potaknulo na ulaganja u iste.³ Preciznije, kupac špekulant je zarađivao na temelju vrijednosnice koju je kupio, a zarada je bila manja od kamate (iznosile su 10% i više) koja se obračunavala na zajam. Rast cijena imovine, poput dionica, upućuje na povećano zaduživanje kako bi se postigla veća dobit. Samim time pojavilo se sve više dioničara na tržištu, oko 15% stanovništva Amerike se sastojao od dioničara, što je povećalo ponudu istih. Pri špekulativnim financijama sudionik na navedenom tržištu ostvaruje novčani tok kojim može pokriti samo kamate, ali ne i glavnice. Shodno tomu, osoba će pokušati pronaći dodatni zajam, vjerujući da će doći do rasta profita koje će omogućiti otplatu postojećeg kredita. Ako ne uspije, osoba je prisiljena prodati vlastitu imovinu, što uzrokuje pad cijena. Preciznije, špekulanti i kupci su funkcionirali na tržištu u uvjerenja da će cijene uvijek rasti. Takva uvjerenja, očekivanja i neizvjesnost sa sobom nose i velike posljedice. U nastavku rada slijede detaljniji prikazi i objašnjenja.

² ibidem., str. 24

³ Navedeno se zbivalo tijekom 1928. godine

3. Velika ekonomska kriza koja je započela 1929. godine

Veliki gospodarski „poremećaj“ koji se očitovao kao velika socijalno-ekonomska kriza negativno je i zastrašujuće obilježje dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća. Ono što može dovesti do takvog poremećaja, odnosno, ekonomske krize jest loša regulacija i nadzor samog financijskog tržišta, ljudski utjecaj, krivo izabrana ekonomska politika ili krivi model, očekivanja, rat, ekspanzija banaka i mnogi drugi činitelji koji utječu na nestabilnost/stabilnost na tržištu. Slom 1929. godine doveo je do širenja krize poput epidemije diljem svijeta. Primjerice, *„svjetska industrijska proizvodnja smanjila se za 30 %, proizvodnja ugljena i željeza za 40-60 %, cijene žita smanjile su se za 60 %, obujam europske trgovine smanjio se između 1929. i 1935. s 58 milijardi dolara na 21 milijardu dolara i 20 milijuna Europljana je ostalo bez posla“*.⁴ Gospodarstva su s ciljem zaštite vlastitog tržišta uvodile carine kao i ad valorem, uvozne kvote i mjere licenciranja. Što je samo jedan od načina kojim su pokušale zaštititi vlastito tržište od utjecaja krize, ali bezuspješno. Ono što je dovelo do razvoja i širenja iste bit će pojašnjeno u nastavku rada grafičkim prikazima i isto tako dodatnim razmatranjima i objašnjenjima.

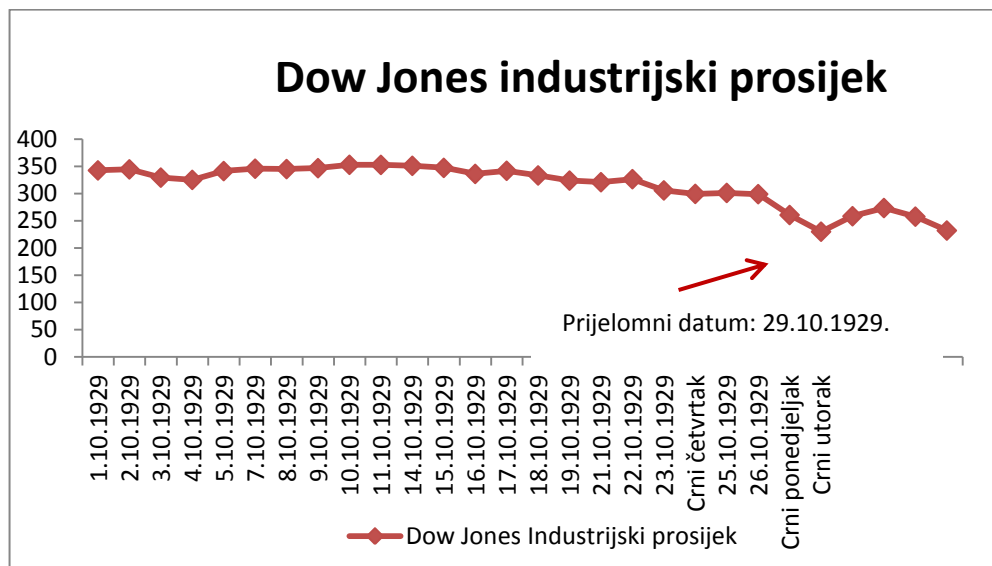
3.1. Razvoj i kulminacija krize

Nekoliko mjeseci prije listopada 1929. godine došlo je do iznenadnog pada proizvodnje, preciznije, došlo je „ispuhivanja prenapuhanih balona“ dionica, i samim time i smanjenja ponude novca. Dok je početak 1929. godine obilježen snažnim burzovnim rastom koji je bio izazvan nerazumnim špekulacijama, a najvažnije svojstvo špekulacija su bili investicijski fondovi kojima se zadovoljavala potražnja javnosti za dionicama. Nadalje, kada cijene prestanu rasti tržište u takvim uvjetima ne može ostati stabilno i jednostavno dolazi do iznenadnog pada, odnosno, sloma. Kako je Wall Street tada funkcionirao jest da su banke davale sredstva brokerima, a brokeri klijentima, dok se jamstvo na dana sredstva vraćao bankama. Također, gotovinu (maržu) koju je špekulant morao položiti na vrijednosnicu služila je kao zaštita zajma (vrijednosnice ostavljene brokeru kao jamstvo za zajam). Kamatna

⁴ *Ekonomska povijest Europe dvadesetoga stoljeća*, Berend, I., T., Sveučilište California, Mate, 2011., str. 63

stopa se prilagođavala samo da bi se ponuda sredstava mogla prilagoditi potražnji. Svrha navedenog jest bila da se ispune potrebe špekulanata. Dok su banke u New Yorku posuđivale novac od banke iz sustava Federalnih rezervi⁵ po stopi od 5%, a izdavale su ga u obliku zajmova uz stopu od 12%- kamata i zarada je bila ostvarena upravo na kamatnoj razlici. Ciklus rasta ponude nije mogao konstantno nekontrolirano rasti te kako razdoblje krize završi, tako završi i razdoblje rasta na financijskom tržištu, ali i ostalim tržištima. Budući da je burza tržište koje zapravo prikazuje odnose ponude i potražnje, prevelika ponuda koja je rasla bez kontrole i tadašnja politika samoregulirajućeg tržišta dovela je do sloma.

Grafikon 2.: Prikaz kretanja Dow Jones industrijskog prosjeka po danima u 10. mjesecu 1929. godine u SAD-u s prijelomnim datumom⁶

*za potrebe analize uzeti su samo određeni datumi

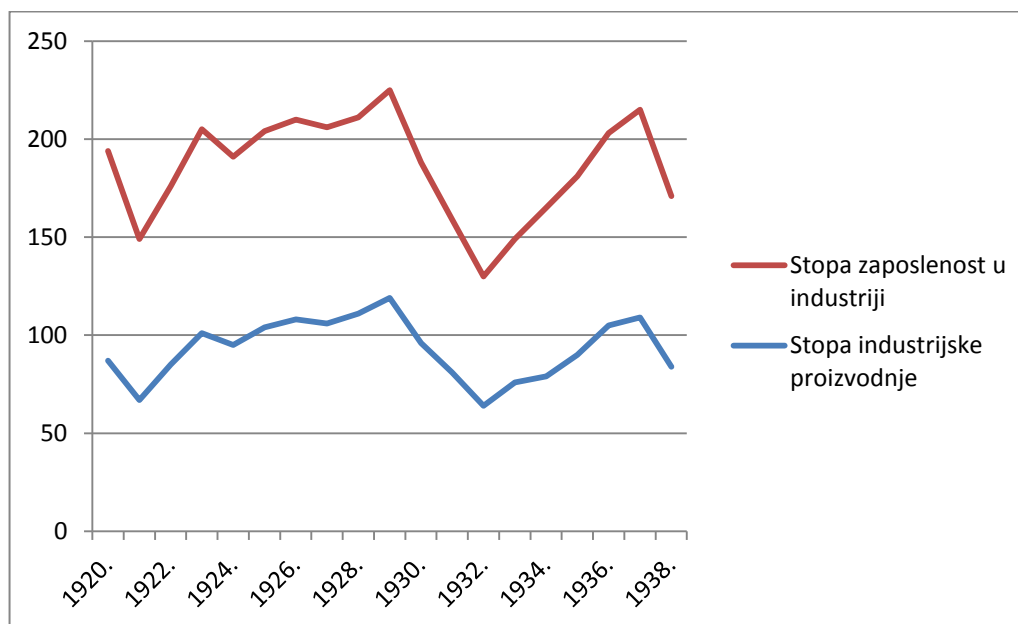
Izvor: Preuzeto sa stranice The Balance, Stock Market Crash of 1929 Facts, Causes, and Impact, dostupno na; <https://www.thebalance.com/stock-market-crash-of-1929-causes-effects-and-facts-3305891>, [pristupljeno 1.02.2019.]

⁵ u nastavku će se spominjati i skraćeno sa FED

⁶ Dow Jones industrijski prosjek (DJIA) predstavlja indeks koji se temelji na kotiranju 30 američkih poduzeća na tržištu burze te ga analitičari primjenjuju u otkrivanju i predviđanju u kojem se smjeru burza kreće. Izračunava se na način da se zbroje sve dionice navedenih 30 poduzeća i zatim se dijeli s navedenim brojem tvrtki. Preciznije, tvrtka s cijenom dionice od 300 dolara će imati veći utjecaj na DJIA nego li tvrtka s posjedovanjem većeg broja dionica, ali sa nižom cijenom, na primjer, s cijenom od 20 dolara. Detaljnije dostupno na; The Balance, Glossary, Stock market, Dow Jones Industrial Average, Where Did the Dow Come From?; <https://www.thebalance.com/dow-jones-averages-indices-origins-3306237>, [pristupljeno 1.02.2019.]

„U jesen 1929. godine ekonomija je već dobro zakoračila u krizu. U listopadu je indeks industrijske proizvodnje po izračunu Federalnih rezervi iznosio 117, a četiri mjeseca prije 126. Proizvodnja čelika počela se smanjivati od lipnja; u listopadu se smanjio opseg teretnog prometa. Izgradnja kuća opadala je već nekoliko godina, a stanje se dodatno pogoršalo 1929. godine. Na kraju konačno je pala i burza“.⁷ Iz navedenog grafičkog prikaza (2.) i prethodnog citata, prijelomni datum 29.10.1929. godine predstavlja jedan od „najrazornijih dana u povijesti Njujorške burze, a možda i najrazorniji dan u povijesti tržišta“.⁸ Navedena vrsta pada i sloma koja je zbog utjecaja pada proizvodnje započela na burzi Wall Streeta, pad vrijednosti dionica od 29-51%, uključujući financijski, trgovački i proizvodni sektor koji je pod utjecajem istih u konačnici zahvatio ostatak svijeta, odnosno, sve zapadne zemlje. U nastavku slijedi prikaz i objašnjenje zaposlenosti stanovništva Sjedinjenih Američkih država u industriji kao i industrijske proizvodnje u navedenoj.

Grafikon 3.: Stopa industrijske proizvodnje i zaposlenost u industriji u razdoblju od 1920.-1938. godine u SAD-u (u %)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; Fraser, Discover economic history; Federal Reserve Bulletin, July 1939., Production, employment and trade, str. 593; <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21015>, [pristupljeno 4.02.2019.]

⁷ ibidem., str. 90

⁸ ibidem., str. 107

Iz navedenog grafičkog prikaza (3.) je vidljivo, da navedeni slom nije zahvatio samo financijskog tržište, nego i ostale sektor koje uključuje i industrijsku proizvodnju⁹. Od 1922. godine zabilježen je rast u industrijskoj proizvodnji, kao i zaposlenosti u istome, te je u konačnici u 1928. godini zabilježen najveći rast u navedenima. Primjerice, stopa industrijske proizvodnje je iznosila 111%, dok je zaposlenost u navedenoj iznosila 100%. U sljedećoj godini, 1929., navedene stope su se još uvijek kretale uzlaznom putanjom, te je tada zabilježena stopa rasta industrijske proizvodnje od 119%, dok je stopa zaposlenosti u istoj iznosila 106%. Međutim, 1930. godine dolazi do pada stope industrijske proizvodnje od 23%, a stope zaposlenosti od 14% te nastavljaju pad sve do 1932. godine kada je zabilježen najveći pad navedenih: stopa industrijske proizvodnje od 64%, a zaposlenosti od 66%. Također, pojedini analitičari ekonomije su definirali navedeni slom kao tržišni pad koji je *„uglavnom odražavao promjene koje su bile već očite u industrijskom sektoru“*.¹⁰ Navedeni pad industrijske proizvodnje se mogao spriječiti, sama dubinska slabost u navedenom je dovela do prelijevanja na ostale sektore, uključujući i financijski sektor koji je zapravo bio prijelomna točka. Dakle, slom nije ostavio posljedice samo na neobuzdanim špekulacijama, nego je donio globalnu depresiju, koja je kulminirala 1932. godine. U SAD-u je 9 000 banaka bankrotiralo zbog bankarske strukture u kojoj su postojale dubinske slabosti. Bile su krhke i nije bilo osiguranje pologa, nenaplativi loši krediti i pad cijene imovine. Što zapravo znači, kada bi jedna banka propala, imovina drugih banaka bi postala neupotrebljiva –jedna propast vodila je ka drugoj.¹¹ Došlo je do naglog pada industrijske proizvodnje, pala je na 61,5%, u odnosu na 1928. godinu, a BDP se gotovo prepolovio. Također, nezaposlenost je zabilježena s vrlo visokim postotkom, koji je iznosio 25% od ukupne radne snage, a tadašnji predsjednik Herbert C. Hoover zatražio je novčana sredstva za javne radove kako bi suzbio navedenu nezaposlenost. Sam slom burze na Wall Streetu je bio posljedica precijenjene burze i kreditne politike, rješavanja dugova i prisilne prodaje dionica, smanjenje ponude novca nakon povrata kredita bankama, pad razine cijena imovine, niz stečajeva. To je izazvano rastućom proizvodnjom koja se prenijela na burzu koja je vodila u socijalno-ekonomsku krizu. *„Uzroci i posljedice prelijevaju se iz ekonomije u burzu, a nikada obratno, pred*

⁹ kako pojedini ekonomisti definiraju da se zbog industrijske proizvodnje dogodio slom na burzi koja je jednostavno bila „okidač“ za takav pad

¹⁰ ibidem.

¹¹ ibidem., str. 158

*ekonomijom su bile velike nevolje*¹², upravo zbog prethodno navedenog. Međutim slom se nastavio i dalje pogoršavati; smanjio je potrošnju građana, prihode kompanija, povećao nezaposlenost. Deflacija se proširila i na tržište robe što je upropastilo mnoge proizvođače, upravo zbog utjecaja samog tržišta kapitala. Nasljednik Hoovera, F. D. Roosevelt, donio je odluke s ciljem oporavka gospodarstva u području poljoprivrede, nekretnina, poreza, bankarstva i drugih sektora. Njegove odluke su bile usmjerene na što brže izvlačenja SAD-a iz depresije koji će biti predstavljeni u okviru rada.

3.2. Što je uzrok i koje su posljedice?

Upućivanje na uzroke krize iz prethodnih poglavlja ukazuju da je ista prouzrokovana prelijevanjem nestabilnosti s tržišta industrijskog sektora ka financijskom tržištu na kojem se slom pokazao kao apokaliptičan za cjelokupno gospodarstvo, kao i za ostatak svijeta, koji se mogao naslutiti iz nerazumnih špekulacija. Kao što citat na početku rada ukazuje na to da će se sedam dobrih godina tijekom dvadesetih platiti sa sedam loših godina tijekom tridesetih, dovelo je nažalost do potvrđivanja istog. Objašnjenje sloma 1929. godine i njegov uzrok još uvijek je nejasan. Međutim, vrlo lako se mogu objasniti prenapuhani baloni i tzv. boom na tržištima koji su doveli do kolapsa, nego li pronaći krivce koji bi preuzeli odgovornost u svemu prethodno navedenom. Primjerice, „*postoje zločini, rekao je g. Hoover*¹³ *na temu špekuliranja, koji su puno gori od ubojstva, zločini za koje bi krivce trebalo strogo kažnjavati i obasipati pogrđama*“.¹⁴ Takvo apokaliptično stanje gospodarstva dovelo je do rasta nezaposlenosti, velik broj, preciznije, bezbroj pojedinaca je ostalo bez nekretnina, izgubili su radna mjesta, smanjila se potrošnja istih, prihodi kompanija su se sve više smanjivali, dovelo je i do deflacije. Stanje kakvu nijedno gospodarstvo ne priželjkuje. Sve navedeno vodilo je ka dubljoj krizi, odnosno, depresiji za koju je bilo potrebno pronaći najučinkovitiji izlaz. Nadalje, prema ekonomskim analitičarima bilo je očekivano da će se dogoditi slom jer kada tržište nekontrolirano raste i čiji se rast neobuzda, istom tom vrtoglavom brzinom dolazi i do opadanja na tržištima, odnosno, pada, u ovome slučaju sloma. Iz

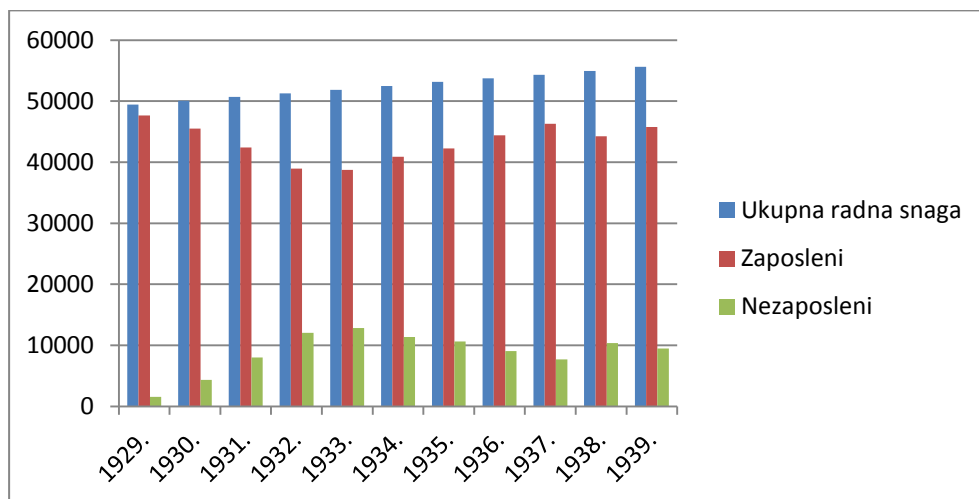
¹² ibidem.

¹³ Herbert Hoover, 31. predsjednik SAD-a, mandat mu je bio u trajanju od 1929.-1933. godine

¹⁴ ibidem., str. 33

sljedećeg grafičkog prikaza u nastavku (4.), vidljivo je smanjenje zaposlenosti koji je uzrokovanog krizom (1929.-1933.). Ali je u razdoblju od 1934. do 1937. godine zabilježen rast zaposlenosti zahvaljujući New Dealu. Isto tako, iz navedenog grafikona je vidljivo da od ukupnog broja zaposlenih u 1929. godini, kada je iznosio 47 630 zaposlenih, u 1930. godini se isti smanjio za 2 150 tisuća. Također je 1933. godine u odnosu na 1929. godinu smanjen broj istih za 8 870. Dok se u 1934. godini navedeni broj povećao za 2 130. Od navedene godine je zabilježen rast zaposlenih sve do 1937. godine, kada je zabilježeno 46 300 zaposlenih.

Grafikon 4.: Radna snaga, zaposleni i nezaposleni u SAD-u od 1929.-1939. godine (u 000)

*Zaposleni u okviru navedenog grafikona predstavljaju zaposlene u poljoprivredi i one koji nisu zaposleni u istoj

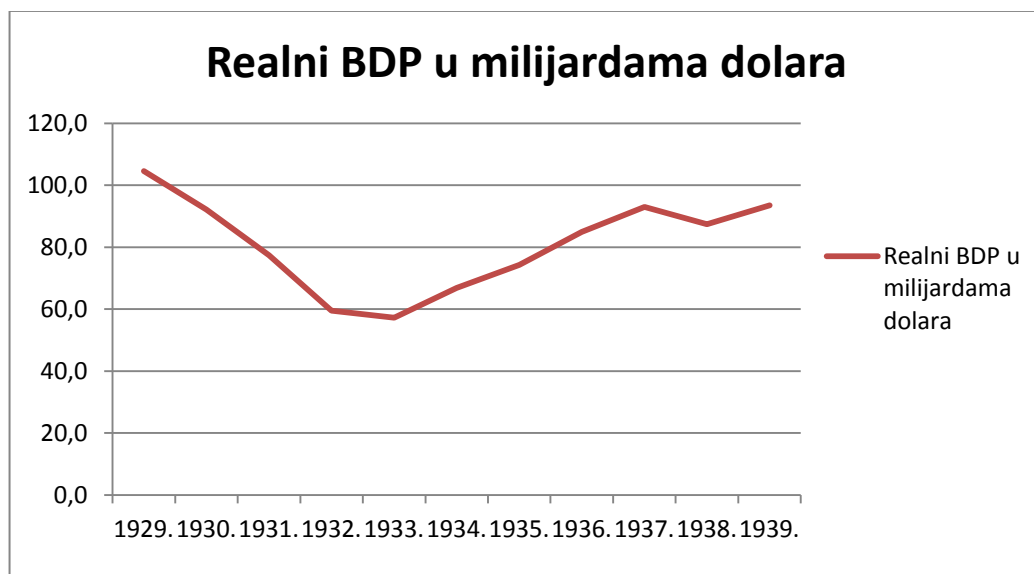
*za potrebe analize uzeto razdoblje od 1929.-1939. godine

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; United States department of labor, Bureau of Labor Statistics, Publications, Monthly Labor Review, April 1948., Labor force, employment, and unemployment 1929-39., str. 51; <https://www.bls.gov/opub/mlr/1948/article/pdf/labor-force-employment-and-unemployment-1929-39-estimating-methods.pdf>, [pristupljeno 20.02.2019.]

Isti utjecaj krize je bio i na BDP SAD-a. Iz sljedećeg grafičkog prikaza u nastavku (5.) vidljivo je kretanje realnog BDP-a u SAD-u, u razdoblju od 1929.-1939. te se može primijetiti da je 1933. godine realni BDP gotovo dvostruko manji u odnosu na 1929. godinu, preciznije, iznosio je 47,4 milijarde dolara. Takav iznos i približan iznos realnog BDP je zabilježen sve do 1937. godine. Nakon navedene godine

proizvodnja ponovno opada i kreće silaznom putanjom. Primjerice, promatrajući 1938. i 1937. godinu realni BDP se smanjio za 5, 6 milijardi dolara u 1938. u odnosu na prethodnu godinu. Isto tako, kao i na prethodnim grafikonima primjećuje se da dolazi do opadanja u svakoj kategoriji navedenih, ali dublji problemi nezaustavljive krize javljaju se u razdoblju od 1931. do 1934. godine kada je i ostatak svijeta suočen s istom.

Grafikon 5.: Kretanje realnog BDP-a u SAD-u od 1929.-1939. godine na godišnjoj razini u milijardama dolara

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; U.S. Bureau of Economic Analysis(BEA),GDP 1929.- 2017. godine; <https://www.bea.gov/national/xls/gdplev.xls>, [pristupljeno 20.02.2019.]

Nedvojbeno, uzrok velike ekonomske krize jest utjecaj nerazumnih špekulacija, lošeg reguliranja tržišta, odnosno, ne reguliranja, ali što je dodatno potaknulo razvoj krize i tonjenje gospodarstva ka depresiji jest:

1. *Loša distribucija dohotka* koja je na visokoj pozicioniranoj ljestvici imućnije stanovništvo Amerike činila još bogatijima. Oko „5 % stanovništva s najvišim dohotkom 1929. godine primilo je približno jednu trećinu ukupnog osobnog dohotka u obliku kamata, dividendi i renti“¹⁵. Što ih je jednostavno poticalo na ulaganje u određene „investicijske projekte, luksuznu potrošnju i nova postrojenja“¹⁶

¹⁵ ibidem., str. 157

¹⁶ ibidem.

2. *Loša korporativna struktura* vidljiva je kroz loše postavljen i nedovoljno kontroliran poduzetnički sektor, odnosno, „*to je doba bilo svojevrzni vrhunac korporativnih prevara*“¹⁷

3. *Loša bankovna struktura* u kojoj je postojao niz slabosti, kao što je na početku ukazano da nije bilo osiguranja ploga, kao i nenaplativi loši krediti. Također, kao što je već navedeno kada bi jedna banka propala, imovina drugih banaka bi postala neupotrebljiva i time je jedna propast vodila ka drugoj

4. *Dvojbena stanje vanjskotrgovinske bilance*

5. *Krivi pristup samoj ekonomiji promatranog gospodarstva*. Primjerice, „*g. Hoover je u listopadu 1929. godine najavio smanjenje poreza i zatražio je od poslovnih tvrtki da održe svoje kapitalne investicije i plaće koje bi imale utjecaj na povećanje dohotka za potrošnju, međutim, imao je kontra efekat*“¹⁸. Isto tako, bitno je naglasiti da tadašnja politika samoregulirajućeg tržišta i „nevidljiva ruka“ Adama Smitha nije bila učinkovita u krizi takvih razmjera, odnosno, općenito gledano u ekonomiji gospodarstva.

3.3. New Deal

Nakon odlaska s vlasti predsjednika H. Hoovera, koji nije u značajnijoj mjeri utjecao na izlazak iz krize, započeo je mandat Roosevelta¹⁹ koji je zagovarao i započeo provedbu raznih mjera i zakona u gospodarstva, i to u području poljoprivrede, nekretnina, poreza, bankarstva i drugih sektora. Donio je odluke s ciljem što bržeg izlaska iz krize, kao što je prethodno spomenuto. New Deal predstavlja program upravo navedenog tadašnjeg predsjednika u području industrije, financija, poljoprivrede, radne snage i ostvarivanje ekonomske moći.²⁰ U njegovom mandatu istaknute su „*reforme banaka, Zakon o poljoprivrednom subvencioniranju i novi plan za oporavak industrije. Da bi brzo riješio krizu gladovanja i visoke stope nezaposlenosti, Roosevelt je osigurao izravne olakšice poput novčane pomoći siromašnima i utemeljio Korpus za zaštitu javnih radova/dobara (CCC) te Vladu javnih radova. Tisuće ljudi diljem zemlje krenuli su raditi gradeći mostove, ceste,*

¹⁷ ibdem.

¹⁸ ibidem., str. 161

¹⁹ Franklin Delano Roosevelt (30.1.1882.-12.4.1945.)- mandat u trajanju od 1933.-1945. godine

²⁰ Encyclopedia Britannica, New Deal; <https://www.britannica.com/event/New-Deal>, [pristupljeno 26.02.2019.]

kanalizacije, sadeći drveće i čisteći plaže“.²¹ Većina zakona je usvojena u roku od tri mjeseca od njegova dolaska na vlast. Kao što je navedeno, s ciljem izbjegavanja sličnog ili identičnog sloma na financijskom tržištu, Roosevelt je isticao provedbu Zakona o bankarstvu od strane Kongresa. Cilj provedbe navedenog je bio pokušaj vraćanja izgubljenog povjerenja stanovništva u bankarstvo i financijske institucije. Preciznije, banke su morale osigurati pologe u vrijednosti od 5 000 dolara. Nadalje, CCC predstavlja kratkoročnu pomoć u osiguravanju privremenih poslova te je „zaposlio 2,5 milijuna neoženjenih muškaraca na održavanju i obnavljanju šuma, plaža i parkova. Radnici su bili plaćeni samo 1 dolar na dan, ali su imali besplatan stan i hranu te obuku za rad te je podučio američke muškarce i žene samostalnom životu i povećao njihovo samopoštovanje“.²² Nadalje, NIRA²³ predstavlja jednu od mjera koju je Kongres također usvojio, a usmjeren je na oporavak od velike ekonomske krize. Prema navedenom zakonu kompanije su morale prihvatiti kodeks o konkurenciji, uspostavljanju proizvodnih kvota, te je propisano da plaće i cijene moraju biti nepromijenjene, odnosno, fiksne. Takvi kodeksi su zapravo predstavljali jedan od oblika samoregulacije industrije, kao i uravnoteženja gospodarstva. Međutim, NIRA je definirala da plaće i cijene moraju biti fiksne, što je bilo neizvedivo budući da je kodeks donesen kako bi zaustavio pad cijena, ali zadržavanje istih na duže razdoblje nije moguće jer povećanjem ili padom plaće dolazi do mijenjanja i u području cijena. Što je jednostavno kasnije dovelo do proglašenja NIRA kao nevažećim aktom, preciznije, 1935. godine više nije bio u upotrebi. Uprava za unaprijeđenje rada ili skraćeno WPA²⁴, koja je osnovana 1935. godine, predstavlja pružanje mogućnosti zapošljavanja u okviru gradnje, popravaka zgrada, čije su se plaće u okviru navedene uprave kretale od 15 do 90 dolara mjesečno. Jedini cilj navedene uprave je bio da se smanji nezaposlenost, što je u konačnici i dovelo do ostvarenja istoga. Budući da je navedenim programom pruženo 8,5 milijuna radnih mjesta. U vrijeme trajanja WPA, odnosno, u osam godina postojanja, izgrađeno je 125 000 tisuća javnih zgrada, 8 000 tisuća parkova, 800 zračnih luka i niz cesta. Također, bitno je napomenuti da u okviru WPA zaposleno na tisuće umjetnika,

²¹ *Uzroci velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom*, Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe, Vol. 1 No. 1-2, 2007., str. 149; <https://hrcak.srce.hr/77816?lang=hr>, [pristupljeno 26.02.2019.]

²² ibidem., str. 150

²³ eng. National Industrial Recovery Act (Zakon o obnovi nacionalne industrije)

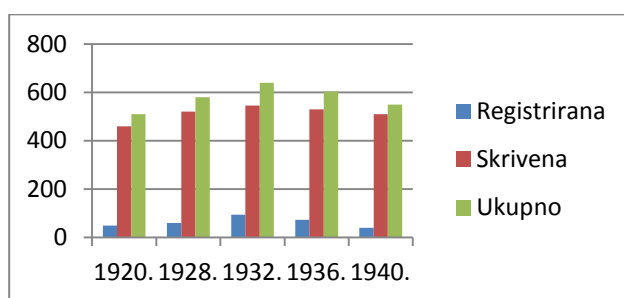
²⁴ eng. Works Progress Administration (Uprava za unaprijeđenje rada)

pisaca, glumaca i arhitekata.²⁵ Isto tako, nije bila zapostavljena niti mlađa populacija te je WPA financirao i imao ulogu sponzora u osnivanju NYA²⁶, odnosno, Upravi mladih na nacionalnoj razini, kojim su se osigurali poslovi za milijune studenata, srednjoškolaca i učenika u dobi od 16 do 25 godina. Primjerice, zaposleno je 4,5 milijuna studenata u laboratorijima, knjižnicama te im je omogućeno stručno osposobljavanje, a plaće su se kretale od 6-30 dolara mjesečno.²⁷ Dakle, Rooseveltove „oživljavanje“ gospodarstva provedbom navedenih zakona, mjera i programa²⁸ su samo od nekih koji su doprinijeli izlasku i oporavku iz velike ekonomske krize u svim područjima djelovanja navedenog programa.

3.4. Kraljevina Jugoslavija u vrijeme velike ekonomske krize

Zbog nedostataka preciznih statističkih podataka iz vremena Jugoslavije, uočavaju se razlike u podacima kod pojedinih autora. Shodno tomu, u obzir će se uzimati podaci koji su smatrani relevantnim za grafičke prikaze i dodatna razmatranja. U nastavku će biti prikazano kretanje registrirane, skrivene i ukupne nezaposlenih u razdoblju od 1920.-1940. godine, prema autoru Vladimiru Stipetiću.

Grafikon 6.: Nezaposlenost u Hrvatskoj u razdoblju od 1920.-1940. godine (u 000)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., str. 245, Tablica 10., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 28.02.2019]

²⁵ Encyclopedia Britannica, WPA: <https://www.britannica.com/topic/Works-Progress-Administration> [26.02.2019.]

²⁶ eng. National Youth Administration (Uprava za mlade na nacionalnoj razini)

²⁷ Roosevelt Institut, National Youth Administration; <http://rooseveltinstitute.org/national-youth-administration/>, [pristupljeno 26.02.2019.]

²⁸ Navedeni su i objašnjeni samo jedni od mnogih zakona, programa i osnovanih uprava

Iz navedenog grafičkog prikaza (6.) vidljivo je kako se broj nezaposlenih povećava u razdoblju trajanja velike ekonomske krize te je najveći broj nezaposlenih zabilježen u 1932. godini kada je iznosi 639 000 te se u 1936. smanjio za 35 000 tisuća i nastavio daljnji pad i u 1940. godini. Također, broj osiguranika od nezaposlenosti se povećao s 35 000, 1929., na 187 000 tisuća nezaposlenih u 1937. Nadalje, na lokalnoj razini nezaposlenima se pomagalo pomoću javnih kuhinja, dok je primjerice Zagreb nezaposlenost suzbijao pomoću javnih radova (izgradnja nasipa) i slično.²⁹ Nadalje, problem koji se u nastavku javlja jest agrarna struktura prenapučenosti poljoprivrednika. Zabilježeno je da se „u Poljskoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Rumunjskoj, Jugoslaviji i Grčkoj nalazi nešto manje od 30 milijuna aktivnih poljoprivrednika na 6-8 milijuna aktivnih poljoprivrednika ali koji se smatraju suvišnim i mogu se izdvojiti iz poljoprivrede bez ikakvog gubitka što se proizvodnje tiče“.³⁰ Navedeno je karakteristično za navedeno razdoblje te su se mnogi autori i ekonomisti bavili problemom prenapučenosti poljoprivrednog stanovništva i zagovarali su razvoj industrije kako bi se smanjio navedeni problem. Primjerice, ukupan broj poljoprivrednika je iznosi 10 629 milijuna³¹ oko 1930. godine i navedena poljoprivredna grana je predstavljala jednu od najvažnijih u navedenoj, u razdoblju od 1920.-1940. godine. Nadalje, javila se nestabilnost u plaćama hrvatskih građana koji su izazvali nemire zbog utjecaja velike ekonomske krize, ali i zbog utjecaja agrarne krize, što je vidljivo grafičkim prikazom u nastavku (7.). U vrijeme trajanja iste došlo je do postepenog pada prosječne nominalne plaće radnika i samim time troškovi života radničke obitelji su bili veći od zarade što je izazvalo gladovanje, nezadovoljstvo i život na rubu egzistencije. Iz prikaza u nastavku, vidljivo je da 1930. godine prosječna nominalna plaća iznosila 1 143 milijuna dinara dok su troškovi života radničke obitelji iznosili 2 256 milijuna dinara, a samci su živjeli u uvjetima blagostanja i imali su mogućnost podmirivanja vlastitih životnih potreba (vidljivo i iz

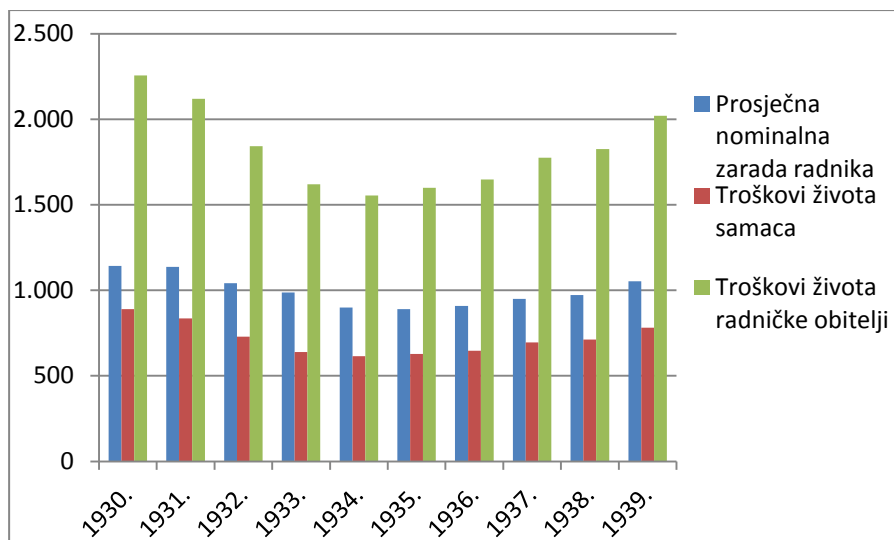
²⁹ *Socijalna politika Hrvatske*, Puljz, V., Bežovan, G., Matković, T., Šučur, Z., Zrinščak, S., str. 178, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2008., dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=26RVYkUkBXAC&printsec=frontcover&dq=isbn:9789539732095&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwivq5-Cs-jiAhVB-yoKHcscDeAQ6AEIJzAA#v=onepage&q&f=true>, [pristupljeno 28.02.2019.]

³⁰ *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., HAZU, Zagreb, 2006., str. 238, dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [28.02.2019.]

³¹ *ibidem.*, str. 239, Tablica 9. „Višak poljoprivrednog stanovništva u nekim zemljama istočne i jugoistočne Europe, oko 1930. godine“

tablice u prilogama rada „Realni dohoci zaposlenih u Hrvatskoj u razdoblju od 1930.-1940. godine (u 000 dinara)“ .

Grafikon 7.: Realni dohodak zaposlenih u Hrvatskoj u razdoblju od 1930.-1940. godine (u 000 dinara)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., str. 247, Tablica 12., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 13.03.2019.]

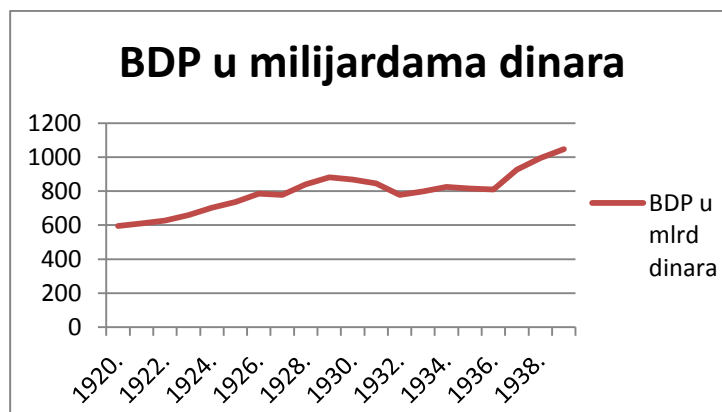
Također je bitno napomenuti i grafički prikazati BDP u navedenom razdoblju (8.), koji je rastao sve do 1926. kada je došlo da pada sve do sljedeće godine. Međutim, nakon 1927. godine dolazi do ponovnog naglog rasta i slom se u konačnici dogodio 1932. godine. BDP se smanjio za 91 milijardi dinara u odnosu na 1930. godinu kada je zabilježen u iznosu od 868 milijardi dinara³². Budući da je već navedeno da je poljoprivreda predstavljala najvažniju gospodarsku i proizvodnu granu i da se pojavio problem prenapučenosti poljoprivrednih radnika i zemljišta, ali i iseljništva zbog posljedice rata. Shodno tomu, poslije I. svjetskog rata donesen je Zakon o agrarnoj reformi. „Kojim bi se likvidirali svi feudalni odnosi (uz pravednu odštetu), kojim bi se trebali izvlastiti svi zemljišni veleposjedi i imanja stečena u ratu iz ratnih dobitaka i ta bi se zemlja podijelila poljoprivrednicima“.³³ Navedeni rast BDP,

³² vidljivo iz tablice u prilogama „Kretanje BDP-a Jugoslavije u razdoblju do 1920.-1939. godine (u mlrd dinara)

³³ *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., HAZU, Zagreb, 2006., str. 238-240

vidljiv iz grafičkog prikaza, je imao utjecaj na razvoj gospodarstva promatrane. Međutim, ipak se javio negativan efekt u pogledu veleposjednika aristokratskog položaja te su jednostavno prestali ulagati u poljoprivredu. Dok je seljak, kada je stekao ozakonjeni posjedi, investirao u isto.³⁴ Navedeno je izraženo i zbog europske poljoprivredne krize³⁵ u kojoj je došlo do izrazitog pada cijena proizvoda iste djelatnosti te nije bilo isplativo proizvoditi u okviru poljoprivredne. No unatoč navedenom, u vrijeme prije velike ekonomske krize gospodarstvo je išlo u smjeru napretka. Primjerice, samo sitnih poduzeća u promatranoj je bilo ukupno 80,50%, dok je 32-40 tisuća radnika bilo zaposleno u drvnoj industriji³⁶(u razdoblju poslije rata). Isto tako, „veći dio tadašnje industrije je bio izgrađen između 1919.-1938. (54% svih tvornica), koje su stvorile 55,5% radnih mjesta u industriji“³⁷. Isto tako, uz poljoprivredu je bio značajan sektor industrije i obrta u dvadesetim godinama prošlog stoljeća. Prije velike ekonomske krize koja je zahvatila i navedenu, stanje u gospodarstvu je bilo na izrazito dobroj razini i nalazila se na dobrome položaju. Međutim, posljedice apokaliptične krize osjetilo je i gospodarstvo iste, kao i ostatak svijeta.

Grafikon 8.: Kretanje BDP-a u razdoblju od 1920.-1939. godine (u mlrd dinara)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., str. 254, Tablica 16., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 13.03.2019.]

dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti;
<http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 13.03.2019.]

³⁴ ibidem., str. 256-257

³⁵ Poljoprivredna kriza: 1. 1873.-1895.; 2. 1926.-1937.

³⁶ ibidem., str. 261

³⁷ ibidem.

4. Ekonomska kriza 2007. godine

*„Zasigurno postoje razlozi zašto je veliki slom iz 1929. godine relevantan i za veliku krizu 2008. godine. U oba slučaja vlada je znala što treba učiniti. U oba navrata odbila je to učiniti.“*³⁸ Navedeni citat iz Predgovora J. K. Galbraitha i Velikog Sloma 1929. godine najbolje opisuje povezanost između navedene krize i velike recesije iz 2007. godine. Navedene godine³⁹ dogodio se scenarij koji je već jednom proživljen i kojega nitko nije priželjkivao. Dogodila se ekonomska kriza koja se širila jednako kao i veliki slom 1929. godine, koji je isto kao i te godine započeo, preciznije, eruptirao na tržištu nekretnina SAD-a. Naime, *„ključni konačni sastojak bila je pretjerana samouvjerenost: uvjerenje da uobičajeni zakoni ekonomije i financija više ne vrijede. Sve uključene strane-kupci nekretnina, davatelji hipotekarnih kredita, građevinari, nadzorna tijela, agencije za dodjelu kreditnog rejtinga, investicijski bankari, bankari središnje banke-svi su vjerovali da imaju bolju formulu, točnije model ili da će se jednostavno imati više sreće od svojih prethodnika“.*⁴⁰ Ovoga puta, za razliku od 1929. godine, gdje je jedan od uzroka loša korporativna struktura, u slučaju krize 2007. godine jedan od uzroka jest loša struktura tržišta nekretnina. Naime, kako pojedini ekonomisti objašnjavaju, cijene nekretnina enormno su rasle, dok prihodi kućanstava nisu pratile navedeni rast jednakom brzinom. Unatoč tome, vjerovalo se da neće doći do sloma zbog nekontroliranog rasta istih. Isto kao i u slučaju sloma 1929. vrlo lako se mogu objasniti prenapuhani baloni i sami „boom“, ali ključni uzrok i same krivce u tome nije jednostavno pronaći i definirati. Ono što je kriza prouzrokovala jest pad proizvodnje, zaposlenosti, potrošnje, investicija, zaduživanja-sve negativno što kriza sa sobom donosi. Isto tako, kao i u 1929. godini ključni poticaj je bilo očekivanje- *„zajmoprimci i zajmodavci namještali su zahtjeve za kredit i lagali u njima, a bilo kakvu grižnju savjest ublažavali su vjerovanjem da će sve veća vrijednost nekretnina ionako sve dovesti na svoje mjesto“.*⁴¹ Ono što je poticalo potencijalne kupce nekretnina na kupnju istih jest kamatna stopa koja je u prve dvije

³⁸ J. K. Galbraith, *Veliki slom 1929.*, Predgovor Jamesa K. Galbraitha

³⁹ kriza je započela sredinom srpnja navedene godine

⁴⁰ *Financijski šok, Globalna panika i valdine sanacije-kako smo dospjeli ovamo i što moramo učiniti da bismo popravili stvar*, Zandi, M., Nadopunjeno izdanje, Zagreb, 2010., str. 5

⁴¹ ibidem.

godine bila niska i fiksna.⁴² Međutim, nakon dvije godine bi se mijenjala, i to svakih šest mjeseci, i samim time bi ih povećavali. Time su navedeni kupci koji su si priuštiti nekretnine ubrzo ostajali bez istih zbog procesa ovrhe jer ih jednostavno nisu mogli otplaćivati, a nelikvidnost financijskog sektora uzrokovala je pojavljivanje i širenje krize.⁴³ Međutim, poticaj rasplamsavanja velike recesije bio je od strane države, multinacionalnih kompanija i vodećeg bankarskog sektora koji su svojim neadekvatnim odlukama i načinima doveli gospodarstvo u stanje koje je nadmašilo stanje za vrijeme sloma 1929. godine. Već početkom 2008. godine posljedice drugorazrednih kredita⁴⁴ zahvatile su i ostatak SAD-a. Međutim, situacija se krenula pogoršavati u trenutku, preciznije, u rujnu 2008. godine, kada je država preuzela Fannie Mae i Freddie Mac, hipotekarne zajmodavce s vlasništvom u iznosi od 5,1 trilijuna dolara američkih hipoteka⁴⁵. Nakon preuzimanja, budući da im je cilj kotiranja na burzi bio promicanje jeftinih kredita, dogodio se dodatni pad na tržištu hipotekarnih kredita.

4.1. Uzroci i posljedice krize 2007. godine u SAD-u

Mnogi ekonomisti predstavljaju različite uzroke velike recesije 2007. godine. No, u nastavku će biti predstavljeni jedni od uzroka rasplamsavanja krize navedene godine. Dakle, među uzroke možemo definirati političke čimbenike koji se ogledaju kroz ekonomsku nejednakost stanovništva SAD-a, dok se rast hipotekarnih kredita i kupnja istih definira kao način rješavanja upravo navedene nejednakosti u bogatstvu i svakome smislu iste, koja je jednostavno pridonijela krizi.⁴⁶ Sljedeći uzročnik jest rast sekuritizacije kojom su se do 1990. godine sekuritizirali na desetine hipotekarnih kredita, a tržištem vrijednosnica upravljale su vladine agencije, koja su kasnije prerasla u dionička društva, a to su Fannie Mae i Freddie Mac. Sekuritizacijom, navedenim agencijama je pružena mogućnost izdavanja hipotekarnih kredita bez

⁴² Kasnije zajmodavci nisu zahtjevali dokaz o visini prihoda, odnosno jesu li u mogućnosti otplaćivati hipotekarni kredit

⁴³ ibidem.

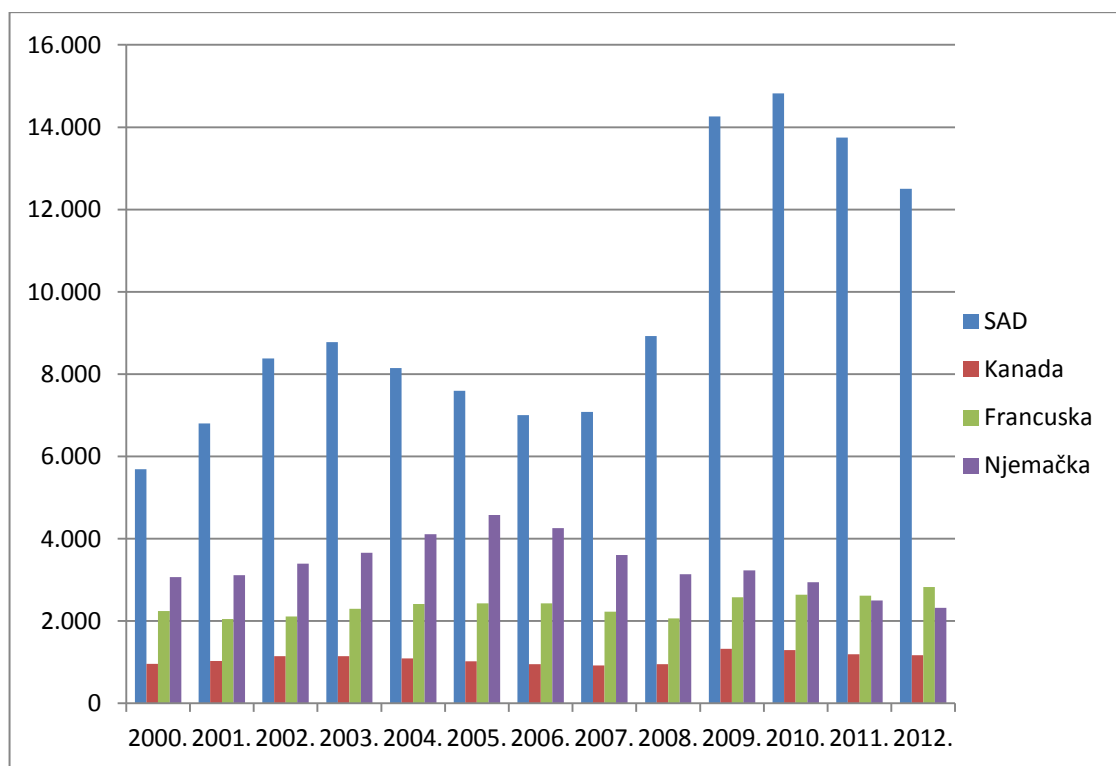
⁴⁴ Iako je prethodno objašnjeno, drugorazredni krediti predstavljaju one kredite koji se izdaju zajmoprimcima bez ikakve potvrde o visini primanja, mogućnosti otplaćivanja i pregleda financijske prošlosti istoga

⁴⁵ *The Financial Crisis of 2007–2009: Why Did It Happen and What Did We Learn?*, Oxford Academic, The review of Corporate Finance Studies, Volume 4, Issue 2, September 2015, Pages 155-205.; <https://academic.oup.com/rcfs/article/4/2/155/1555737>, [pristupljeno 20.03.2019]

⁴⁶ ibidem., 2.1.1. Political factors

ikakvog rizika. Međutim 2008. godine dogodio se krah na hipotekarnom tržištu. Navedeno jesu samo jedni od uzroka koji su doveli do velike recesije. Ono što se kasnije dogodilo nadmašilo je slom 1929. godine. U nastavku slijedi, prikaz kretanja zaposlenosti SAD-a i izabranim državama u ostatku svijeta (9.). Vidljivo je kako broj zaposlenih u SAD-u opada od 2004. godine sve do 2007. godine kada je kriza započela. Međutim, u 2008. godini se taj broj krenuo povećavati. Također, broj zaposlenih se smanjivao i u Njemačkoj od 2005. godine, pa sve do 2008. godine.

Grafikon 9.: Zaposlenost u SAD-u i izabranim državama u ostatku svijeta u razdoblju od 2000.-2012. godine (u 000)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; U.S. Bureau of Labor Statistics, International Labor Comparisons, June 2013., Annual labor force statistics, 1970-2012, Full series and underlying levels by indicator; <https://www.bls.gov/fls/tables.htm>, [pristupljeno 25.03.2019.]

Nadalje, stopa nezaposlenosti u 2009. godini je bila izrazito visoka (9,3%), u odnosu na 2008. godinu se povećala za 3,5 % te je nastavila rasti sve do 2010. godine. Što je i vidljivo priloženim grafičkim prikazom 10.. „Do ljeta 2008. godine malo je toga išlo kako treba: smanjio se broj radnih mjesta, a puno radno vrijeme zamjenjivao je rad sa skraćenim radnim vremenom, burza je bila na dnu, cijene

benzina su prešle 4 dolara po galonu, cijene kruha, mlijeka i ostalih osnovnih namirnica rastle su brzo“.⁴⁷

Grafikon 10.: Kretanje stope nezaposlenosti u SAD-u od 2000.-2012. godine

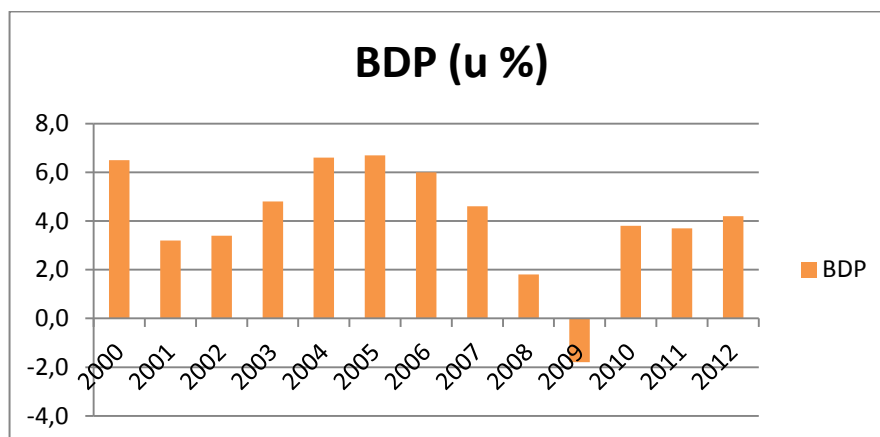

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; U.S. Bureau of Labor Statistics, International Labor Comparisons, June 2013., Annual labor force statistics, 1970-2012, Full series and underlying levels by indicator; <https://www.bls.gov/fls/tables.htm>, [pristupljeno 25.03.2019.]

Prelievanje sloma s hipotekarnog tržišta na tržište radne snage imalo je jednak učinak kako i u Velikoj depresiji 1929. godini. Kada se dogodi slom na određenom tržištu, u slučaju da ne postoji adekvatna regulacija ili jednostavna nespremnost gospodarstva i vladajućih na reakciju i suzbijanja istog, dovodi do još dubljeg tonjenja gospodarstva ka dnu. Također, je vidljiv negativan učinak krize i na BDP SAD-a, kao i u prethodnom poglavlju 3.2.. Iz priloženog je vidljiv pad od 2, 8% u odnosu na prethodnu godinu. No, značajan je pad u 2009. godini kada je zabilježen s negativnom stopom od 1,8.

⁴⁷ *Financijski šok, Globalna panika i vladine sanacije-kako smo dospjeli ovamo i što moramo učiniti da bismo popravili stvar*, Zandi, M., Nadopunjeno izdanje, Zagreb, 2010., str. 233

Grafikon 11.: Kretanje BDP u tekućim cijenama u SAD-a od 2000.-2012. godine (u %)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; Bureau of Labor Statistics, Percent change from preceding period, <https://www.bea.gov/national/xls/gdpchg.xlsx>, [pristupljeno 3.04.2019.]

Sve navedeno je zapravo definicija za krizu i njezine negativne učinke na suvremeno gospodarstvo jer se „*kriza najprije javila kao kriza na tržištu nekretnina. Vrlo brzo se transformirala u financijsku krizu (krizu likvidnosti), potom u gospodarsku krizu, i na kraju u društvenu i političku*“⁴⁸. Velika recesija je imala pogubne rezultate na svako promatrano tržište i ekonomski segment u gospodarstvu, uključujući tržište rada, industrijsku proizvodnju, potrošnju, financijski sektor. Nadalje, mjere koje su nadležni organi poduzimali s ciljem suzbijanja krize i izlaska iz iste je, primjerice, Savezna korporacija za osiguranje depozita, odnosno, FDIC⁴⁹. Ono što je FDIC omogućavao u vrijeme krize jest povrat novca u slučaju propasti banke. Takva vrsta pomoći odvijala se u tri faze. Prvi dio se odnosio na razdoblje od listopada 2008. godine do prosinca 2009. u kojem je odobreno 205 milijardi dolara za financijske institucije u 48 država. Druga faza se odnosila na siječanj 2009. u kojoj su novčana sredstva usmjerena ka Citibanku i Bank of America. Dok su u trećoj fazi, u istom

⁴⁸ *Financijske krize-prijašnje i sadašnje*, Demiter Reider, G., Stručni članak, Financijski klub, Zagreb, 2010, str. 3; <http://finance.hr/wp-content/uploads/2009/10/fkpis.pdf>, [pristupljeno 3.04.2019.]

⁴⁹ eng. Federal Deposit Insurance Corporation. Osnovana je 1933. godine s ciljem suzbijanja propusta od strane banaka između 1920. i 1930. godina. Cilj je osigurati depozite i štednju u financijskim institucijama u minimalnom iznosu od 250 000 dolara po pojedincu, vlasniku računa. Jedan od ciljeva im je i promicanje financijskog sustava u SAD-u sa svrhom povratnog povjerenja od strane javnosti. FDIC; <https://www.fdic.gov/about/learn/symbol/>, [pristupljeno 8.04.2019.]

mjesecu iste godine, FED I FDIC osigurali pokriće gubitaka od 118 milijardi dolara.⁵⁰ Nadalje, nisu bili zapostavljeni ni ostali sektori, što se tiče pomoći, u kojoj su novčana sredstva bila usmjerna ka General Motorsu i Chrysleru u 2008. godini jer bi se njihovim zatvaranjem uništio 3 milijuna radnih mjesta. General Motorsu su pozajmljena novčana sredstva u iznosu od 49,5 milijardi dolara.⁵¹ Isto tako, bitno je istaknuti i programe u okviru TARP-a⁵² koji obuhvaćaju pomoć u obliku novčanih sredstava u sljedećim područjima i iznosima:

„-približno 250 milijardi dolara izdvojeno je za stabilizaciju bankovnih institucija (od čega je 5 milijardi dolara na kraju otkazano)

-približno 27 milijardi dolara je dodijeljeno za ponovno pokretanje tržišta kredita

-približno 82 milijarde dolara namijenjeno je za stabilizaciju američke automobilske industrije (od čega je 2 milijarde dolara na kraju otkazano)

-približno 70 milijardi dolara bilo je namijenjeno stabilizaciji američke međunarodne grupe (AIG) (od čega je 2 milijarde dolara na kraju otkazano) i

*-približno 46 milijardi dolara izdvojeno je za pomoć obiteljima da izbjegnu isključenje s tržišta“.*⁵³

Isto tako, u slučaju Republike Hrvatske i negativnih učinaka velike recesije, osjetilo je i stanovništvo navedene države, kao i prihodi kompanija, potrošnja, plaće zaposlenika, industrijska proizvodnja i financijski sektor. U sklopu navedenog u nastavku slijedi prikaz kretanja stope registrirane nezaposlenosti u RH, neto plaće, stope promjene realne neto plaće, udio potrošnje u BDP-u te stope promjene realnog BDP-a u razdoblju od 2000. do 2012. godine.

⁵⁰ Prva i druga faza su bile oblik kratkotrajne pomoći

⁵¹ *A closer Look: Assistance Programs in the Wake of the Crisis*, Publications, Regional Economist, January 2011, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/january-2011/a-closer-look-brassistance-programs-in-the-wake-of-the-crisis>, [pristupljeno 8.04.2019.]

⁵² eng. Troubled Asset Relief Program. Osnovan s ciljem stabilizacije financijskog sustava tijekom velike krize 2008. godine u okviru kojega su djelovali po Zakonu o ekonomskoj stabilizaciji iz 2008. godine (EESA). U.S. Department of The Treasury, What is TARP; <https://www.treasury.gov/initiatives/financial-stability/about-tarp/Pages/what-is-tarp.aspx>, [pristupljeno 8.04.2019.]

⁵³ U.S. Department of The Treasury, TARP Programs; <https://www.treasury.gov/initiatives/financial-stability/TARP/Programs/Pages/default.aspx#>, [pristupljeno 8.04.2019.]

4.2. Ekonomska kriza 2007. godine u RH

„Nakon što je u rujnu 2008. došlo do propasti Lehman Brothers-a, kao i niza sumnji u kvalitetu sekuritiziranih potraživanja koje su financijske institucije imale u svojim bilancama, kriza se iz financijskog prelila i na realni sektor. Zbog veličine i značaja američkog gospodarstva, bilo je praktično nemoguće izbjeći utjecaj krize na globalno gospodarstvo.“⁵⁴ Promatrajući navedenu zemlju u vrijeme trajanja krize, ukazuje na identične posljedice kao i u ostatku svijeta, preciznije u SAD-u, koja je zatim svoju razarajuću snagu proširila na ostatak zemalja, uključujući i Republiku Hrvatsku. Povijest velikog sloma 1929. godine se ponovila i u slučaju navedene, ali u još većoj i razarajućoj mjeri koja je ostavila najveće posljedice na istu. Budući da su ostale zemlje posljedice krize i utjecaj iste riješile za dvije do tri godine, Hrvatska se najduže borila sa „izvlačenjem“ gospodarstva iz takvog stanja. Godinama se borila s vraćanjem gospodarstva u ravnotežu raznim mjerama i ekonomskom politikom. No, bitno je naglasiti i jedan od uzroka velike recesija, a ono što najbolje opisuje jedan od uzroka, ne samo u slučaju navedene zemlje, nego i u ostatku svijeta, jest da *„povijest također pokazuje da je razvoj svijeta, ljudskog roda i gospodarstva prirodan proces koji za trenutak prekinu, zaustave ili uspore ljudi svojim ponašanjem i politikom kada ona postane dominantna u društvu.“⁵⁵* Vrlo malim, ali značajnim ljudskim djelovanjem se mogu razoriti temelji ekonomske politike koje imaju za cilj uravnotežiti gospodarstvo, održati punu zaposlenost, kao i težiti ka povećanju proizvodnje, kako u gospodarstvu RH, tako i u ostalim ekonomijama svijeta. Upravo utjecajem i djelovanjem ljudske „ruke“ razoreni su temelji koji su sa sobom donijele i niz posljedica. Utjecaj na jedne od bitnijih segmenata u ekonomiji će biti prikazane u nastavku rada. Primjerice, iz grafičkog prikaza (12.) vidljivo je kako postepeno dolazi do pada stope nezaposlenosti od 2003., pa sve do 2008. kada dolazi do rast, odnosno, stopa nezaposlenosti u RH je krenula uzlaznom putanjom. Narušen je jedan od najvažnijih temelja ekonomske politike. Nadalje, usporedbom 2008. i 2012. godine vidljiv je konstantni rast nezaposlenosti. Primjerice, u 2008. godini stopa je iznosila 14,3%, dok se u 2012. godini taj postotak povećao za 5,4%, odnosno,

⁵⁴ *Analiza mjera za rješavanje financijske krize: primjer periferih zemalja Eurozone*, Gordana Kordić, Marina Nakić, Anja Nikić, Zbornik Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, No. 21, 2015., str. 112; <https://hrcak.srce.hr/204361>, [pristupljeno 17.04.2019.]

⁵⁵ *Stanje hrvatskog gospodarstva-Hrvatska u Europskoj Uniji*, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 66. No. 6, 2015. str. 610; <https://hrcak.srce.hr/150393>, [pristupljeno 17.04.2019.]

iznosila je 19,7%. Povećanje nezaposlenost je bitno suzbiti, osobito u vrijeme trajanja recesije. Međutim, održavanje i suzbijanje nezaposlenosti nije moguće bez održavanja razine proizvodnje u promatranj zemlji, što je također narušeno pojavljivanjem i razaranjima velike recesije.

Grafikon 12.: Stopa registrirane nezaposlenosti u RH od 2000.-2012. godine

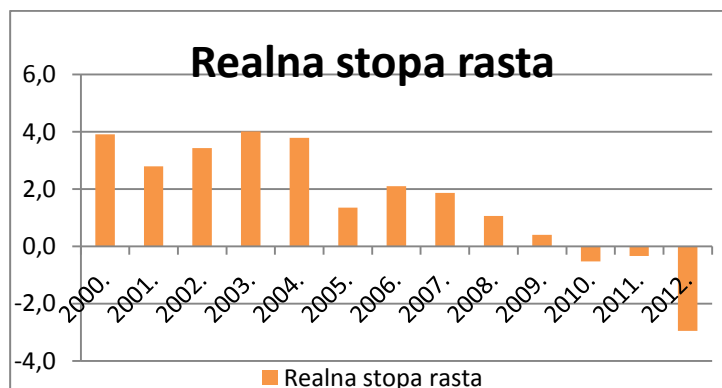

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; DZS, Zaposlenost i plaće-pregled po županijama; <https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Zaposlenost%20i%20place/Zaposlenost%20i%20place.htm>, [pristupljeno 18.04.2019.]

Nadalje, promatrajući i realnu stopu rasta neto plaće u navedenom razdoblju, koja je predstavljena slikovito grafičkim prikazom (13.), isto tako je vidljiv pada u vrijeme trajanja krize. Primjerice, stopa neto plaće je u 2007. godini iznosila 1,9 %, dok je u prethodnoj godini iznosila 2,1% te je vidljiv pada, kao i u 2009., 2010. i 2011., dok je u 2012. godini zabilježen najveći pad u promatranim razdoblju od 3,0 %. Negativne učinke osjetili su pojedinci u vidu plaća, budući da je realna stopa neto plaće isto tako doživjela pad za vrijeme trajanja recesije, kao i zaposlenost. Međutim, kao što je prethodno navedeno u razmatranjima utjecaja krize na gospodarstvo SAD-a, i gospodarstva RH, najveći utjecaj krize „osjete“ pojedinci, odnosno cjelokupna populacija svake ekonomije i gospodarstva. *„Najveći trošak krize, ako ne i cijeli, snose građani, direktno i odmah kroz pad plaća, gubitak radnog mjesta, lošiju javnu*

uslugu (školstvo, zdravstvo, socijalna zaštita, infrastruktura, itd.), ili dugoročno, kroz povećane poreze za otplate javnog duga.⁵⁶

Grafikon 13.: Realna stopa rasta neto plaće u RH od 2000.-2012. godine

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Nominalne i realne neto plaće; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 22.04.2019.]

Budući da je iz prethodnog grafičkog prikaza vidljiv pada realne stope neto plaće u RH, isto tako je vidljiv pada u potrošnji ukupnog BDP-a. Sljedeća slika (1.) predstavlja kretanje udjela osobne potrošnje u BDP od 2000.-2016. godine u RH. „Prema teoriji očekivanja, potrošnja može rasti ili padati i ako se tekući dohodak ne smanjuje. Razlog tomu su očekivanja o budućnosti. Tako optimistično gledanje na budućnost može voditi većoj potrošnji, dok u situaciji kad stanovništvo gleda na budućnost s pesimizmom dolazi do smanjenja potrošnje što je slučaj u Hrvatskoj,⁵⁷ Dobro je osvrnuti se i na navedeno kretanje jer najbolje prikazuje osobnu potrošnju građana u ukupnom outputu promatrane zemlje. Budući da potrošni pristup BDP-a⁵⁸ predstavlja promatranje onoga iznosa koji prikazuje koliko svojih prihoda stanovništvo troši na gotov proizvod u gospodarstvu. Odnosno, „prema potrošnom

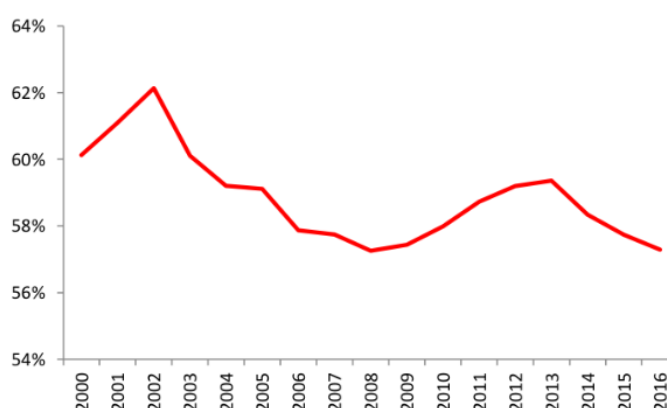
⁵⁶ ibidem.

⁵⁷ *Ekonomska kriza u Europi i hrvatsko gospodarstvo*, Beničić, Đ., Ekonomska misao i praksa, No. 2, 2012., , str. 850; <https://hrcak.srce.hr/94185>, [pristupljeno 23.04.2019.]

⁵⁸ „Računi nacionalnog dohotka temelji se na ideji da se ekonomska aktivnost gospodarstva u određenom razdoblju može mjeriti na sljedeća tri načina: *proizvodni pristup*-iznos proizvedenog outputa bez outputa utrošenog u međufazama proizvodnje *potrošni pristup*-iznos trošenja krajnjih kupaca outputa *dohodovni pristup*-iznos primljenih dohodaka“, *Markoekonomija*, Beničić, Đ., str. 14, Zagreb, 2016.

se pristupu ekonomska aktivnost mjeri zbrajanjem iznosa koje su krajnji potrošači potrošili na kupnju proizvoda i usluga.⁵⁹ Iz priložene slike (1.) vidljiv je izniman pad osobne potrošnje u BDP-u od 2003., pa sve do 2008. godine kada su zbog utjecaja velike recesije, krajnji potrošači osjetili „dno“-njihov udio potrošnje u BDP-u je bio minimalan 2008.. Međutim, mjerama ekonomske politike od 2009. godine potrošnja građana se „oporavlja“ i kreće njezin rast sve do 2013. kada je ponovno doživjela pad, koji je trajao sve do 2016. godine.

Slika 1.: Prosječni udio osobne potrošnje u BDP od 2000.-2016. godine u RH

Izvor: Ekonomski lab, B2B br. 2: Osobna potrošnja, Bičanić, I., Deskar Škrbić, M., 21.11.2017. godine; <https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-2-osobna-potrosnja/>, [pristupljeno 30.04.2019.]

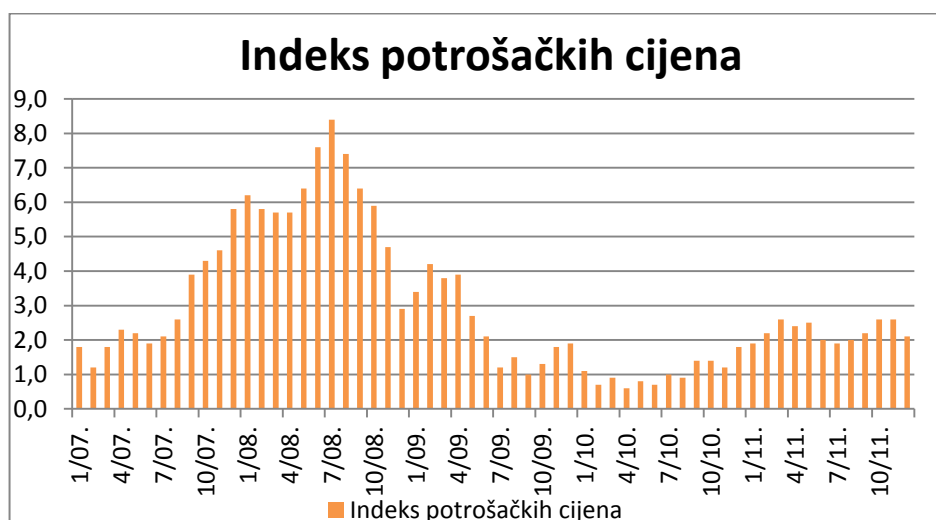
Prikazom opadanja udjela potrošnje u BDP-u, slijedi osvrt i na porast opće razine cijene. No, nakon toga i deflacije koja je uslijedila nakon navedenog porasta. Međutim, ono što će najbolje opisati prijelaz razdoblja inflacije u deflaciju i odnos pojedinaca prema potrošnji jest CPI. Dakle, navedeni indeks je najboljih pokazatelja rasta opće razine cijene (CPI (eng. Consumer price index)⁶⁰), odnosno, indeks potrošačkih cijena. Sljedeći grafički prikaz (15.) upravo prikazuje kretanje pada vrijednosti novca od 1. mjeseca 2007. godine do 12. mjeseca 2011. godine. Vidljivo je da dolazi do rasta indeksa potrošačkih cijena u 2008. godini. No, tada je kriza dosegla svoje razarajuće razmjere u SAD-u i svijetu, no u RH se „udar“ još uvijek nije

⁵⁹ ibidem.

⁶⁰ „Indeks potrošačkih cijena obuhvaća fiksnu košaru dobra uključujući hranu, odjeću, stanovanje, prijevoz i razonodu.“, ibidem., str. 33
Ali isto tako, prikazuje promjene u razini cijena proizvoda koje upotrebljava i plaće stanovništvo promatrane zemlje

dogodio. Primjerice, u 1. mjesecu 2008. godine je CPI iznosio 6,2%, dok je već u 7. mjesecu iste godine dosegnuo najveću razinu u promatranom razdoblju od 8,4%, odnosno, u usporedbi s 1. mjesecom, CPI se povećao za 2,2 %. No, nakon navedenog udara krize uslijedio je pad indeksa potrošačkih cijena, što je ukazalo kasnije i na pojavu deflacije. Nedvojbeno, samim time dolazi do smanjenja potrošnje pojedinaca, odnosno, promatrajući cjelokupnu populaciju, isto tako dolazi do pada životnog standarda. „Bit borbe za državu jest borba za standard vlastitih građana. Svrha gospodarenja je povećanje proizvodnje kako bi se omogućilo zapošljavanje ljudi i njihov veći dohodak. To je nužni uvjet većeg standarda.“⁶¹ Međutim, da bi se proizveo navedeni pozitivni učinak, ključno je povećati proizvodnju promatranog gospodarstva. No, pod utjecajem krize dolazi jednostavno do lančane reakcije koja ima utjecaj i na navedeni segment. U nastavku slijedi prikaz kretanja realnog BDP-a u RH (15.).

Grafikon 14.: Indeks potrošačkih cijena po mjesecima od 1. mjeseca 2007. do 12. mjeseca 2011. godine

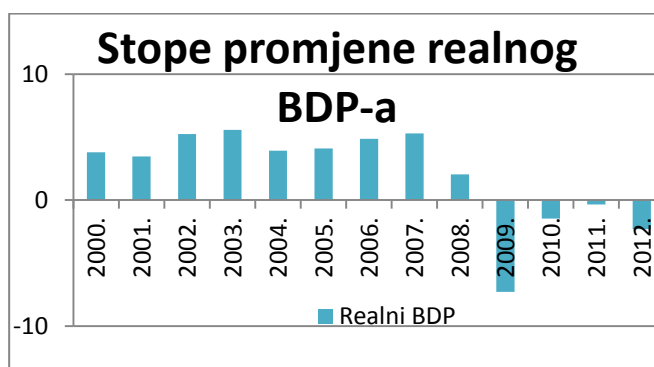

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Godišnja stopa inflacije i doprinosi komponenata inflaciji potrošačkih cijena u Hrvatskoj; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 30.04.2019.]

⁶¹ Stanje hrvatskog gospodarstva-Hrvatska u Europskoj Uniji, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 66. No. 6, 2015., str. 623; <https://hrcak.srce.hr/150393>, [pristupljeno 30.04.2019.]

„Svjetska proizvodnja je nominalno pala u 2009. godini na 59.711 milijuna dolara s 62.999 milijuna dolara u 2008. godini. Do realnog pada proizvodnje nije došlo, nego je došlo do pada cijena zbog ekonomske krize“.⁶² Odnosno, zbog utjecaja krize došlo je do pada opće razine cijena, što ima zrcalni utjecaj na pad proizvodnje u svakoj ekonomiji. Kako su negativan utjecaj krize i lančanog tijeka osjetile ostale zemlje, isti utjecaj je bio i na RH. U konačnici, slijedi prikaz kretanja realnog BDP-a izraženog u postotku. Iz priloženog grafičkog prikaza (15.) jasno je vidljiv pad stope realnog BDP-a te je u 2009. godini gospodarstvo promatrane zemlje doživjelo izniman pad u istom, i to od 7,3%. U tome trenutku, pada je bio prijeloman za hrvatsko gospodarstvo jer sam pad u proizvodnji dovodi i do pada gospodarske aktivnosti zemlje.⁶³ Tada je zabilježen najveći pad stope realnog BDP-a i u navedenoj godini se najviše „osjetio“ utjecaj velike recesije te je prijetila uzbuna, kako Vladi RH, tako i cjelokupno promatranoj ekonomiji navedene. Pad stope realnog BDP-a zabilježen je sve do 2012. godine gdje je vidljiv pad od 2,3%. Nakon svih prethodnih prikaza i analiza, koji su bili očekivani zbog nespremnosti i loše reakcije gospodarstva i vladajućih na pojavljivanje krize, uslijedile su mjere ekonomske politike koje su bile usmjerene što učinkovitijem i efikasnijem oporavku države, kako bi se spriječilo tonjenje gospodarstva i cjelokupne ekonomije ka dnu.

Grafikon 15.: Stope promjene realnog BDP-a u razdoblju od 2000.-2012. godine(u %)

Izvor: Izrada autorice prema podacima dostupnim na; HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Stopa promjene realnog BDP-a; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 3.05.2019.]

⁶² ibidem., str. 619

⁶³ u ovome slučaju misli se na izvoz

Budući da je sama kriza svojim utjecajem dovela do narušavanja temelja ekonomske politike-punu zaposlenost, gospodarski rast, ravnotežu, kako vanjsku, tako i unutarnju, na prethodno analiziranim tržištima, bile su nužne mjere koje bi navedene temelje vratile u ravnotežu. No, unatoč navedenim narušenim temeljima, utjecaj se odrazio i na konkurentnost iste u odnosu na ostale zemlje te su se sve više isticale unutarnje slabosti samog gospodarstva. Jedna od ključnih politika u oporavku gospodarstva od krize jest fiskalna. *„Opće je prihvaćeno da fiskalna politika (javna potrošnja i oporezivanje) imaju značajnu alokacijsku, distribucijsku i stabilizacijsku ulogu“*.⁶⁴ U nastavku slijede jedne od mjera i zakona donesenih s ciljem suzbijanja krize. *„Kao jedna od mjera za ublažavanje krize u početnom je razdoblju usvojen Zakon o posebnom porezu na plaće, mirovine i druge primitke, prozvan „krizni porez“ (NN, 94/09). Sukladno tom zakonu svi zaposleni koji primaju neto plaću od 3000 do 6000 kuna imali su obvezu plaćati na nju dodatni porez od 2%, a oni s neto plaćom iznad 6000 kuna plaćali su dodatni porez od 4%“*⁶⁵, ali je takva vrsta poreza ukinuta 2010. godine. Nadalje, pojedine usvojene mjere i zakoni su izazvale nemire među građanima, dok je na pojedine mjere i zakone bila pozitivna reakcija. Primjerice, zbog povećanja plaća od 6%, koji je trebao biti primijenjen krajem 2008. godine, ali nije-dovelo je do nemira i štrajkova među građanima. No, kako bi se reakcija građana stabilizirala, usvojeno je da početak primjene istoga bude početkom 2010. godine. Također, kriza je dovela i do povećanja poreza, odnosno, PDV-a, koji se dva puta mijenjao-povećan je s 23% na 25%. Isto tako, Vlada je odlučila uvesti promjene i u Zakonu o doprinosima, čijom je odlukom isti smanjen na 13%, izmjene su se dogodile i u pogledu plaća, minimalnim plaćama i slično. Te izmjene i niz ostalih zakona, doprinosa i poreza usvojeno je radi uravnoteženja i stabilnosti proračuna RH. Isto tako, isticala se mjera povećanja potražnje koja bi „dugoročno“ povećala proizvodnju. Međutim, s minimalnim plaćama, deflacijom u gospodarstvu, padom realne stope BDP-a jednostavno je dovela kontra efekta. Što najbolje opisuje i govor dr. Željka Rohatinskoga⁶⁶, *„a to je da ekonomski rast ne može dugoročno biti temeljen na ekspanziji domaće potražnje koja permanentno generira fundamentalne vanjske i unutarnje neravnoteže i time poveća opću*

⁶⁴ *Financijska kriza i fiskalna politika*, Jurčić, Lj., *Ekonomski pregled*, Vol. 61 No. 5 6, 2010., str. 320; <https://hrcak.srce.hr/56576>, [pristupljeno 6.05.2019.]

⁶⁵ *Učinci gospodarske krize na industrijske odnose u Hrvatskoj*, Butković., H, Samardžija, V., Tišma, S., Institut za međunarodne odnose-Institute for International Relations

⁶⁶ Guverner HNB-a od 2000.-2012.

zaduženost. Njenim rastom povećao se, naime, i rizik da potencijalni problemi u priljevu kapitala, porastu njegove cijene ili problemi u monokulturnoj izvoznoj ponudi sruše cijeli obrazac rasta i pretvore ga u njegovu suprotnost. To se upravo i dogodilo.⁶⁷ Unatoč brzini i razmjerima širenja recesije, monetarnom politikom⁶⁸, se reagiralo brzo i efikasno. „Presudno je u tom trenutku bilo spriječiti gubitak povjerenja štediša u bankovni sustav i zadržati vjerodostojnost monetarne politike.“⁶⁹ Da se nije spriječilo navedeno i da nije bilo učinkovite reakcije na recesiju isto bi dovelo do „gubitka povjerenja-deprecijacija tečaja, rasta kamatnih stopa, nagli pad potražnje-financijski problemi za poduzeće, banke i stanovništvo“.⁷⁰ Međutim, ipak je došlo do postepenog smanjenja štednje, kao i štednje poduzeća, bruto inozemni dug se povećao, postojao je negativan utjecaj na dohotke stanovništva, potražnju na domaćem tržištu, pad vrijednosti dionica, obveznica itd. Međutim, bitno je naglasiti da financijske institucije promatrane države nisu sudjelovale u financijskim transakcijama na američkom tržištu, „pa su time izbjegle udar financijske krize“⁷¹ kakav je doživjeo SAD i ostale zemlje koje jesu sudjelovali na tržištu navedene zemlje. Isto tako, kao što je prethodno spomenuto da se nestabilnosti s financijskog tržišta ne prelijevaju na ostale sektore nego upravo obrnuto, financijsko tržište predstavlja „okidač“ od kojega sve kreće zbog raznih činitelja. Preciznije, zbog kraha na financijskom tržištu SAD-a, isto je dovelo do smanjenja potražnje, kako za robama, tako i za uslugama, što je jednostavno dovelo i do smanjenja uvoznih dobara i potražnjom za istima. Nadalje, „zbog financijskih gubitaka u Americi i zbog smanjenja američke potražnje za robama iz Europe, Kine, Japana i ostalih dijelova svijeta došlo je do pada gospodarske aktivnosti globalno“⁷² te se može definirati da

⁶⁷ HNB, Javnost rada, Izlaganja, Govori, Ekonomska kriza i monetarna politika, 8.7.2009.; <https://www.hnb.hr/-/okrugli-stol-razreda-za-drustvene-znanosti-kriza-i-okviri-ekonomske-politike->, [pristupljeno 13.05.2019.]

⁶⁸ Cilj monetarne politike je provoditi politiku emitiranja i osiguranja dovoljne količine novca, putem financijskih institucija i središnje banke, koja je tek krajem 1960. godine postavljena kao glavno područje (uz fiskalnu politiku) ekonomske politike stabilizacije. Načela monetarne politike jesu: stabilnost cijena, koordiniranost fiskalne i monetarne politike („neodgovorna fiskalna politika može uzrokovati pritisak na monetarnu politiku da poveća ponudu novca i tako ugrozi stabilnost cijena“), vremenska nekonzistentnost, preventivno djelovanje i uz inflaciju voditi računa i o ciljanju outupta. Makroekonomija, prof. dr. sc. Đuro Benić, str. 230, 506-507., Zagreb, 2016.

⁶⁹ HNB, Javnost rada, Izlaganja, Govori, Ekonomska kriza i monetarna politika, 8.7.2009.; <https://www.hnb.hr/-/okrugli-stol-razreda-za-drustvene-znanosti-kriza-i-okviri-ekonomske-politike->, [pristupljeno 20.05.2019.]

⁷⁰ ibidem.

⁷¹ *Hrvatska-atipičan model gospodarenja*, Jurčić, Lj., str. 854 *Ekonoski pregled*, Vol. 61 No. 12, 2010.; <https://hrcak.srce.hr/63956>, [pristupljeno 12.06.2019.]

⁷² ibidem.

je upravo na taj način kriza razorila hrvatskog gospodarstvo, padom gospodarske aktivnosti.⁷³

5. Usporedba krize 1929. i 2007. godine

Nerazumne špekulacije, nekontrolirani rast industrijske proizvodnje, zadovoljavanje potreba špekulanata i financijskog tržišta dovele su do ispuhivanja prenapuhanih balona 1929. godine. No, uz navedeno ključni uzroci su bili i „loša distribucija dohotka, korporativna struktura, bankovna struktura i krivi pristup samoj ekonomiji gospodarstva u kojemu su postojale slabosti“⁷⁴. Navedeno je dovelo do apokaliptičnog stanja, prvenstveno u SAD-u, potom i u ostatku svijeta. Slom je bio odraz upravo ljudskog ponašanja/djelovanja i ostvarivanja „američkog sna“ i tadašnje politike samoregulirajućeg tržišta koja nije mogla ići u korak s nekontroliranim rastom. Tadašnji vizionari su predvidjeli rast na njujorškoj burzi s kotiranjem od 5 milijuna dionica, istim tim predviđanjem se mogao ublažiti nekontroliran rast na financijskom tržištu, ali se moglo i utjecati na gospodarsku aktivnost u pogledu proizvodnje, uvoza i izvoza. Također, kao što je prethodno u radu spomenuto, prema ekonomski analitičarima bilo je očekivano da će se dogoditi slom jer kada tržište nekontrolirano raste i čiji se rast neobuzda, istom tom vrtoglavom brzinom dolazi i do opadanja na tržištima, odnosno, pada. Međutim, tadašnja politika samoregulirajućeg tržišta i „nevidljiva ruka“ Adama Smitha nisu to dopuštale. Nadalje, Kraljevina Jugoslavija je poslije I. svjetskog rata bila krhka i utjecaj agrarne krize ju je dodatno oslabio⁷⁵, te padom BDP u 1932. godine., kada se smanjio za 91 milijardu dinara u odnosu na 1930. godinu, dovelo je gospodarstvo promatrane u problem sa suzbijanjem i rješavanjem pojavljene globalne depresije. Sličnost s krizom 2007. godine jest u tome da se u oba slučaja trebalo odgovorno i adekvatno reagirati, ali vlada je, iako znajući što činiti u takvoj situaciji, odbila to učiniti.⁷⁶ Velika recesija je također kulminirala na tržištu SAD-a, ali ovoga puta na hipotekarnom tržištu. Međutim, iza kulminacije krize ogleda se značajno ljudsko djelovanje koje je rasplamsalo navedene krizu. Kriza je dobila svoj dublji karakter u trenutku propasti Lehman Brothers-a i sumnjivih sekuritiziranih potraživanja i jednostavne loše strukture samog

⁷³ jedan od uzroka

⁷⁴ citat iz poglavlja 3.2. *Što je uzrok i koje su posljedice?*

⁷⁵ budući da je poljoprivreda tada bila vodeća grana

⁷⁶ citat iz poglavlja 4. *Ekonomska kriza 2007.*

tržišta nekretnina koje su poslužile kao okidač za širenje krize ostatkom svijeta. Idući poticaj za kulminiranje krize jesu bila očekivanja, kao i u 1929. godini - „zajmoprimci i zajmodavci namještali su zahtjeve za kredit i lagali u njima, a bilo kakvu grižnju savjest ublažavali su vjerovanjem da će sve veća vrijednost nekretnina ionako sve dovesti na svoje mjesto“⁷⁷. Međutim, nakon toga ništa u ekonomskom pogledu nije išlo u smjeru kojim se očekivalo i kojim se trebalo ići. Globalnu financijsku krizu, kako je predstavljaju pojedini autori, koja je proizvela lančanu reakciju i time zahvatila ostale sektore, kako u SAD-u, tako i u RH, bilo je potrebno suzbiti. Ali kako je prethodno spomenuto, financijske institucije RH nisu sudjelovale na američkom tržištu u obliku financijskih transakcija, pa u tome pogledu nije doživjela udar kakav su doživjele SAD i ostatak svijeta. Najveći problem je bio pad gospodarske aktivnosti koja je uzrokovana enormnim padom stope realnog BDP-a od negativnih 7,3% u 2009. godini koji je bio prijeloman za hrvatsko gospodarstvo, što je dovelo do pada same proizvodnje i izvoza na strana tržišta, ali je tome pridonijela i pojava deflacije. Razlike navedenih kriza su u tome da su kulminirale na različitim tržištima, ali učinak i posljedice koje ima na promatrana gospodarstva su iste. No, posljedice krize, općenito, u najvećoj mjeri osjeti pojedinac, kako kroz gubitak radnog mjesta, tako i kroz pad plaće-što automatski dovodi do smanjenja potrošnje i narušavanja životnog standarda. Samim time se smanjuje potražnja za proizvodima i uslugama, što dovodi do pada proizvodnje, odnosno, smanjenja ponude istih. U konačnici, u oba slučaja su narušeni ekonomski temelji zaposlenosti, proizvodnje i ravnoteže gospodarstva, kako u slučaju SAD-a i RH, tako i u ostalim ekonomijama svijeta.

⁷⁷ citat iz poglavlja 4. *Ekonomska kriza 2007.*

6. Osvrt na gospodarstvo hrvatske

Kao što je prethodno u radu spomenuto ljudsko ponašanje i njegovo djelovanje, koji svojim vrlo malim, ali značajnim djelovanjem mogu razoriti temelje ekonomske politike, to se dogodilo i u slučaju RH. Razoreni su temelji ekonomske politike i bila je potrebna brza i efikasna reakcija države na pojavljivanje svjetske suvremene krize koja je krenula kasnije u smjeru recesije. Kao što je i Hoover rekao za slučaj velikog sloma 1929. godine, da postoje zločini na temu špekuliranja koji su gori od ubojstva, bilo kakvog zločina za koje se odgovorni i krivci trebaju strogo kazniti⁷⁸, to vrijedi i za neadekvatno i neodgovorno ljudsko, malo i „nevidljivo“, ali značajno djelovanje. Nadalje, ono što je bitno naglasiti jest da utjecaj krize, koja kasnije poprima oblik recesije, depresije i stagnacije, ogleda se u tome da pogrešno izabrana mjera i ekonomska politika može dovesti do pogoršanja stanja od trenutnog u kojem se gospodarstvo nalazi. Velika recesija, koja ukazuje na slične i u nekim segmentima identične posljedice kao i u ostatku svijeta, koje je bilo potrebno ublažiti, suzbiti, i mjerama i ekonomskom politikom, vratiti gospodarstvo u ravnotežu. Promatrajući Hrvatsku i njezine glavne makroekonomske temelje kojemu teži svaka ekonomija, vidljivo je iz prethodnih analiza da je zaposlenost u vrijeme početka i trajanja krize tonula sve više ka dnu. Primjerice, u 2008. godini stopa je iznosila 14,3%, dok se u 2012. godini taj postotak povećao za 5,4 %, odnosno, preciznije, iznosila je 19,7%. Bilo je potrebno suzbiti nezaposlenost u hrvatskom gospodarstvu. Međutim, i prije pojave krize, Hrvatska se borila s problemom nezaposlenosti svojega stanovništva koja se tek oko 2003. krenula smanjivati. Iako je kriza samo još više rasplamsala nestabilnosti na tržištu rada, zapravo, hrvatsko gospodarstvo, bori se i danas s istom. No, to se ipak može povezati s unutarnjim slabostima gospodarstva koje se odražavaju s nestabilnostima same politike i vladajućih. Primjerice, prividno smanjenje nezaposlenosti se danas povezuje s enormnim problemom iseljavanja gotove radne snage i mlađe populacije, a ne s poboljšanjem na tržištu rada. Da bi se riješio navedeni problem potrebno je održavati razinu proizvodnje na prihvatljivoj razini. Međutim, navedeno nije bilo moguće u vrijeme velike recesije. Shodno navedenom, utjecaj krize se najviše odražava na svakog pojedinca te posljedice i utjecaj koje ona sa sobom donosi u najvećoj mjeri osjeti upravo cjelokupna

⁷⁸ citat iz poglavlja 3.2. *Što je uzrok i koje su posljedice?*

populacija promatranog gospodarstva kroz pad plaća, kao i gubitka radnog mjesta, ali i kroz povećanje poreza. U 2012. godini dogodio se najveći pad stope neto plaće u prethodno promatranom razdoblju od 3%. Samim time, dolazi do smanjenja potrošnje, što dodatno pogoršava situaciju u gospodarstvu. Primjerice, zabilježen pad osobne potrošnje u BDP-u od 2003. do 2008. godine te upravo zbog utjecaja velike recesije stanovništvo je doživjelo „dno“ u samoj potrošnji jer, kao što je prethodno grafički prikazano, vidljiv je njihov minimalan udio potrošnje u BDP-u. No, mjerama ekonomske politike od 2009. godine potrošnja građana se „oporavlja“ i kreće njezin rast sve do 2013., ali je ponovno vidljiv pad nakon navedene godine koji je trajao sve do 2016. godine. Nadalje, prema prethodno prikazanom kretanju indeksa potrošačkih cijena vidljivo je da isti raste od siječnja 2008. do srpnja iste godine., kada je zabilježen u iznosu od 8,4%. No, nakon navedenog je uslijedio pad istog te je kasnije zbog utjecaja krize došlo do pojave deflacije. Što je dodatno smanjilo potrošnju pojedinaca, ali i narušilo životni standard istih. Cilj vladajućih i države bi se trebao temeljiti na povećanju životnog standarda svojeg stanovništva kroz povećanje proizvodnje, što bi utjecalo na smanjenje stope nezaposlenosti, ali i na povećanje neto plaće istih. Da bi se ostvario takav pozitivan efekt-budući da u kružnom toku gospodarstva dolazi kako do pozitivne, tako i negativne lančane reakcije, poput domina, ovisi je li ista usmjerena rastu ili padu u gospodarstvu, nužno je bilo povećati proizvodnju u istome. Međutim, zbog utjecaja krize, pad realne stope BDP-a bila je prijelomna točka u hrvatskom gospodarstvu koja je vodila dodatnom padu i pogoršanju istog, ali i gospodarske aktivnosti. Iz grafičkog prikaza realne stope BDP-a (15.), u 2009. godini zabilježen je izniman negativan pad od 7,3 %. Takav pad, koji je zabilježen kao najveći, doveo je do dubljeg tonjenja gospodarstva Hrvatske ka recesiji. No, problemi u okviru navedenog su složeniji i dublji. Bilo je potrebno donijeti odgovarajuće mjere i adekvatnu monetarnu i fiskalnu politiku koje bi bile usmjerene rješavanju dubinskih problema gospodarstva. No, uz navedeno, i uz dubinske slabosti u ekonomiji i gospodarstvu promatrane zemlje, postepeno opadanje proizvodnje kao i izvoza se događalo prije same krize, ista je samo predstavljala okidač za propast. Što najbolje opisuje sljedeći citat: *„Početak stagnacije hrvatske proizvodnje i prije svjetske krize, njezina neuključenost u svjetske financijske transakcije i mala ovisnost BDP o izvozu, ukazuje na to da se izvori negativnih*

*kretanja u hrvatskome gospodarstvu ponajprije nalaze u vlastitoj ekonomskoj politici, a manji je dio prelijevanje negativnih utjecaja sa svjetskoga tržišta“.*⁷⁹ Naime, kao što su u analizi krize i gospodarstvu SAD-a bile razmatrane i godine prije velikog sloma 1929. i 2007. godine, bitno je naglasiti i godine prije početka velike recesije u Hrvatskoj. Naime, sve je započelo devedesetih godina prošlog stoljeća u kojima se oslanjalo samo na trgovinu, zaduženje, potrošnju i uvoz. Dok bi ključni „sastojci“ za gospodarski rast trebali biti i ono na što bi se zapravo trebalo oslanjati jest štednja, povećanje proizvodnje, izvoza i investicija. Ali i samim padom socijalizma početkom navedenih godina započeli su procesi privatizacije, deregulacije i liberalizacije na što RH nije bila spremna. Hrvatska nije bila spremna za takvo provođenje u odnosu na ostale tranzicijske⁸⁰ zemlje. *„Hrvatska je prihvatila „ideologiju“ makroekonomske stabilnosti, a sve je ostalo morala riješiti nevidljiva ruka. Takva je politika, zbog neznanja i komoditeta političkih elita, usvojena i ona se provodi bez obzira na, već svima jasno vidljive, negativne posljedice. Nekritički je prihvatila neoliberalistički koncept. Nepripremljena, ona se otvorila svijetu, bez restrukturiranja poduzeća i bez reorganiziranja ekonomske uloge države u skladu s novim okruženjem.“*⁸¹ I bitno je napomenuti, da u slučaju recesije nije postojala individualna odgovornost koja se ističe u okviru neoliberalističkog koncepta kojem se RH okrenula navedenih godina.

⁷⁹ *Hrvatska-atipičan model gospodarenja*, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 61 No. 12, 2010. str. 860; <https://hrcak.srce.hr/63956>, [pristupljeno 12.06.2019.]

⁸⁰ odnosi se na devedesete godine prošlog stoljeća

⁸¹ ibidem., str. 862

7. Zaključak

Velika ekonomska kriza, nedvojbeno je dovela do ivice propasti, u svakom ekonomskom pogledu, SAD-a i potom ostatak svijeta. Ekonomska kriza je zbog svoje brzine i razarajućih razmjera suočila svako gospodarstvo sa suzbijanjem ekonomske katastrofe, kako SAD-a, tako i ostatka svijeta. Dovala je svako pojedino gospodarstvo na rub egzistencije zbog lančane reakcije u istima. Slom na burzi Wall Streeta je jednostavno pod utjecajem „nevidljivog“ ljudskog djelovanja doveo do narušavanja temelja ekonomske politike koja se zbog nekontroliranog i neuravnoteženog rasta morala „sломiti“ te su samim time dubinske slabosti u promatranim ekonomijama „isplivale“ na vidjelo. Ista je dovela do drastičnog povećanja nezaposlenosti, gubitka radnih mjesta, štrajkova, nemira, enormnog pada proizvodnje koji je bio prijelomna točka za promatrana gospodarstva koja su ih dovela do samoga dna u ekonomskom pogledu. Tadašnja politika samoregulirajućeg tržišta i „nevidljiva ruka“ u okviru ekonomskog liberalizma i klasične teorije nisu mogle ići u korak s takvom vrstom nekontroliranog rasta i jednostavno nisu dopuštale suzbijanje i primjenu restriktivne ekonomske politike kao oblik kontrole, što je dovelo do strmoglavog pada. Nasuprot tomu, kriza 2007. godine je također eruptirala na tržištu SAD-a, ali ovoga puta na tržištu nekretnina i povijest se ponovila i zahvatila je RH. Erupcija je dovela do stanja u gospodarstvu kakvo niti jedno nije priželjkivalo, jedna negativna reakcija je vodila ka drugoj, sve do prijelomne točke. Gospodarstva su se ponovno suočili s posljedicama koje kriza sa sobom donosi. Dovala je do pada proizvodnje koja sa sobom donosi i pad gospodarske aktivnosti, povećanje nezaposlenosti, deflacije, pada životnog standarda i blagostanja društva- temelji ekonomske znanosti i politike su ponovno narušeni kao i u slučaju velike depresije. U oba slučaja pojave krize bile su ključne efikasne, adekvatne reakcije vladajućih, i spremnost gospodarstva na takvu vrstu negativnih lančanih reakcija. No, iako su znali što i kako učiniti, u oba slučaja, nije učinjeno. U oba slučaja se djelovalo i funkcioniralo prema očekivanjima i optimističnom pogledu na gospodarske aktivnosti, ne uzimajući u obzir neobuzdani i nekontrolirani rast. Osvrtom na hrvatsko gospodarstvo primjećuje se nespремnost istog na pojavu navedene krize. Ona je prihvatila djelovanje „nevidljive ruke“ i vodila se istom unatoč vidljivim negativnim učincima. Ključne su i devedesete godine prošlog stoljeća kada su postavljeni krivi i slabi temelji za daljnji napredak.

Literatura

Knjige:

1. *Ekonomska povijest Europe dvadesetoga stoljeća*, Berend, I., T., Sveučilište California, Los Angeles, Mate, 2011.
2. *Financijski šok, Globalna panika i vladine sanacije-kako smo dospjeli ovamo i što moramo učiniti da bismo popravili stvar*, Zandi, M., Nadopunjeno izdanje, Zagreb, 2010. godine
3. *Makroekonomija*, prof. dr. sc. Đuro Benić, Zagreb, 2016.
4. *Učinci gospodarske krize na industrijske odnose u Hrvatskoj*, Butković., H, Samardžija, V., Tišma, S., Institut za međunarodne odnose-Institute for International Relations (IMO), Zagreb, 2012.
5. *Uzroci financijskih kriza*, Cooper, G., Masmedia, Zagreb, 2009.
6. *Veliki slom 1929., Kako nastaju velike svjetske krize*, J. K. Galbraith Zagreb, 2010.

e-knjige:

1. *Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940.*, Stipetić, V., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880> [28.02.2019.]
2. *Socijalna politika Hrvatske*, Puljz, V., Bežovan, G., Matković, T., Šućur, Z., Zrinščak, S., Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2008., dostupno na: Google books; https://books.google.hr/books?id=26RVYkUkBXAC&printsec=frontcover&dq=i_sbn:9789539732095&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwivq5-Cs-jiAhVB-yoKHcscDeAQ6AEIJzAA#v=onepage&q&f=true, [pristupljeno 28.02.2019.]

Članci i internet izvori:

1. A closer Look: Assistance Programs in the Wake of the Crisis, Publications, Regional Economist, January 2011, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/january-2011/a-closer-look-brassistance-programs-in-the-wake-of-the-crisis>, [pristupljeno 8.04.2019.]
2. *Analiza mjera za rješavanje financijske krize: primjer periferih zemalja Eurozone*, Gordana Kordić, Marina Nakić, Anja Nikić, Zbornik Ekonomskog

- fakulteta Sveučilišta u Mostaru, No. 21, 2015.; <https://hrcak.srce.hr/204361>, [pristupljeno 17.04.2019.]
3. Encyclopedia Britannica; <https://www.britannica.com/>, [pristupljeno 26.02.2019.]
 4. *Uzroci velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom*, Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, Vol. 1 No. 1-2, 2007.; <https://hrcak.srce.hr/77816?lang=hr>, [pristupljeno 26.02.2019.]
 5. Roosevelt Institut, National Youth Administration; <http://rooseveltinstitute.org/national-youth-administration/>, [pristupljeno 26.02.2019.]
 6. *The Financial Crisis of 2007–2009: Why Did It Happen and What Did We Learn?*, Oxford Academic, The review of Corporate Finance Studies, Volume 4, Issue 2, September 2015.; <https://academic.oup.com/rcfs/article/4/2/155/1555737>, [pristupljeno 20.03.2019.]
 7. *Financijske krize-prijašnje i sadašnje*, Demiter Reider, G., Stručni članak, Financijski klub, Zagreb, 2010; <http://finance.hr/wp-content/uploads/2009/10/fkpis.pdf> [pristupljeno 3.04.2019.]
 8. FDIC; <https://www.fdic.gov/about/learn/symbol/>, [pristupljeno 8.04.2019.]
 9. U.S. Department of The Treasury, What is TARP; <https://www.treasury.gov/initiatives/financial-stability/about-tarp/Pages/what-is-tarp.aspx>, [pristupljeno 8.04.2019.]
 10. *Stanje hrvatskog gospodarstva-Hrvatska u Europskoj Uniji*, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 66. No. 6, 2015.; <https://hrcak.srce.hr/150393>, [pristupljeno 17.04.2019.]
 11. *Ekonomska kriza u Europi i hrvatsko gospodarstvo*, Benić, Đ., Ekonomski misao i praksa, No. 2, 2012.; <https://hrcak.srce.hr/94185>, [pristupljeno 23.04.2019.]
 12. *Financijska kriza i fiskalna politika*, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 61 No. 5-6, 2010.; <https://hrcak.srce.hr/56576>, [pristupljeno 6.05.2019.]
 13. *Hrvatska-atipičan model gospodarenja*, Jurčić, Lj., Ekonomski pregled, Vol. 61 No. 12, 2010.; <https://hrcak.srce.hr/63956>, [pristupljeno 12.06.2019.]

14. HNB, Javnost rada, Izlaganja, Govori, Ekonomska kriza i monetarna politika, 8.7.2009.;<https://www.hnb.hr/-/okrugli-stol-razreda-za-drustvene-znanosti-kriza-i-okviri-ekonomske-politike->, [pristupljeno 13.05.2019.]
15. The Balance, Glossary, Stock market, Dow Jones Industrial Average, Where Did the Dow Come From?; <https://www.thebalance.com/dow-jones-averages-indices-origins-3306237>, [pristupljeno 1.02.2019.]
16. Fraser, Discover economic history, Union scales of wages and hours of labor, May 15, Bulletin of The United States bureau of labor statistics, No. 600; <https://fraser.stlouisfed.org/title/3912/item/493216>, [pristupljeno 1.02.2019.]
17. United States department of labor, Bureau of Labor Statistics, Publications, Monthly Labor Review, April 1948., Labor force, employment, and unemployment 1929-39.; <https://www.bls.gov/opub/mlr/1948/article/pdf/labor-force-employment-and-unemployment-1929-39-estimating-methods.pdf>, [pristupljeno 4.02.2019.] i [pristupljeno 20.02.2019.]
18. U.S. Bureau of Economic Analysis (BEA),GDP 1929.- 2017. godine; <https://www.bea.gov/national/xls/gdplev.xls>, [pristupljeno 20.02.2019.]
19. U.S. Bureau of Labor Statistics, International Labor Comparisons, June 2013., Annual labor force statistics, 1970-2012, Full series and underlying levels by indicator; <https://www.bls.gov/fls/tables.htm>, [pristupljeno 25.03.2019.]
20. Bureau of Labor Statistics, Percent change from preceding period, <https://www.bea.gov/national/xls/gdpchg.xlsx>, [pristupljeno 3.04.2019.]
21. DZS, Zaposlenost i plaće-pregled po županijama; <https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Zaposlenost%20i%20place/Zaposlenost%20i%20place.htm>, [pristupljeno 18.04.2019.]
22. Ekonomski lab, B2B br. 2: Osobna potrošnja, Bičanić, I., Deskar Škrbić, M., 21.11.2017. godine; <https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-2-osobna-potrosnja/>, [pristupljeno 30.04.2019.]
23. HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format;<https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 22.04.2019.]

Sažetak

Velika ekonomska kriza ili Velika depresija negativno je obilježje dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća, koja se nije zaustavila samo na tržištu SAD-a, nego je zahvatila i sve zapadne zemlje i u sklopu ovog završnog rada bit će prikazano i stanje Kraljevine Jugoslavije. Također, u okvirima istog bit će predstavljen tijek razvoja krize s osvrtom na prethodne godine prije samog početka ekonomske krize. Definirat će se uzroci i posljedice koji će biti prikazani i grafički. Zatim slijedi prikaz razvoja ekonomske krize 2007. godine koja je također započela na tržištu SAD-a te je u konačnici zahvatila i Republiku Hrvatsku. Slijed će se temeljiti na razvoju, uzroku i posljedicama. U konačnici, usporedit će se kriza 1929. i 2007. godine i nakon toga slijedi osvrt na gospodarstvo Hrvatske.

KLJUČNE RIJEČI: kriza, velika ekonomska kriza, velika depresija, Republika Hrvatska, SAD, Kraljevina Jugoslavija, tijek krize, razvoj krize, uzroci krize, posljedice krize, usporedba

Summary

Big crisis or Great Depression is a negative characteristic of the twenties and thirties of the last century, which didn't stop only on the market of SAD, crises also affected on the all Western countries and as part of this final paper will be shown and state of Yugoslavia. Within the framework of this paper will be presented a course of crisis development will be presented with reference to the previous years before the beginning of the crisis. The causes and consequences will be defined, which will be presented graphically. Next, then will be shown the development of the economic crisis in 2007, which started on the US market, like 1929, which was caught and Republic of Croatia. The sequence will be based on the development, cause, and consequences of crisis. In the end, the crisis of twenties and thirties will be compared with crisis of 2007, followed by a review of the Croatian economy.

KEY WORDS: crisis, big economic crisis, Republic of Croatia, USA, Yugoslavia, crisis flow, crisis development, causes of crisis, consequences of crisis, comparison

Prilozi

1. Popis slika

Slika 1.: Prosječni udio osobne potrošnje u BDP od 2000.-2016. godine u RH 26

2. Popis grafikona

Grafikon 1.: Stopa plaće po satu i tjednu(puno radno vrijeme) u svibnju svake godine od 1920.-1933. u SAD-u 2

Grafikon 2.: Prikaz kretanja Dow Jones industrijskog prosjeka po danima u 10 mjesecu 1929. godine u SAD-u s prijelomnim datumom..... 5

Grafikon 3.: Stopa industrijske proizvodnje i zaposlenost u industriji u razdoblju od 1920.-1938. godine u SAD-u (u %)..... 6

Grafikon 4.: Radna snaga, zaposleni i nezaposleni u SAD-u od 1929.-1939. godine (u 000)..... 9

Grafikon 5.: Kretanje realnog BDP-a u SAD-u od 1929.-1939. godine na godišnjoj razini u milijardama dolara..... 10

Grafikon 6.: Nezaposlenost u Hrvatskoj u razdoblju od 1920.-1940. godine (u 000)..... 13

Grafikon 7.: Realni dohoci zaposlenih u Hrvatskoj u razdoblju od 1930.-1940. godine (u 000 dinara) 15

Grafikon 8.: Kretanje BDP-a Jugoslavije u razdoblju od 1920.-1939. godine (u mlrd dinara) 16

Grafikon 9.: Zaposlenost u SAD-u i izabranim državama u ostatku svijeta u razdoblju od 2000.-2012. godine (u 000)..... 19

Grafikon 10.: Kretanje stope nezaposlenosti u SAD-u od 2000.-2012. godine..... 20

Grafikon 11.: Kretanje BDP u tekućim cijenama u SAD-a od 2000.-2012. godine (u %)..... 21

Grafikon 12.: Stopa registrirane nezaposlenosti u RH od 2000.-2012. godine..... 24

Grafikon 13.: Realna stopa rasta neto plaće u RH od 2000.-2012. godine 25

Grafikon 14.: Indeks potrošačkih cijena po mjesecima od 1. mjeseca 2007. do 12. mjeseca 2011. godine..... 27

Grafikon 15.: Stope promjene realnog BDP-a u razdoblju od 2000.-2012. godine(u %)..... 28

3. Tablice s podacima koji su upotrebljeni u okvirima ovoga rada

1. Stopa plaće po satu i tjednu(puno radno vrijeme) u svibnju svake godine od 1920.-1933. u Sjedinjenim Američkim državama (grafički prikaz 1.)

Godine	Stopa plaće po satu	Stopa plaće po tjednu(puno radno vrijeme)
1920.	199	188,5
1921.	205,3	193
1922.	193,1	183
1923.	210,6	198
1924.	228,1	214
1925.	237,9	222
1926.	250,3	233
1927.	259,5	240
1928.	260,6	240
1929.	262,1	240
1930.	272,1	243
1931.	273	242
1932.	241,8	212
1933.	231,2	203

Izvor: Podaci dostupni na; Fraser, Discover economic history, Union scales of wages and hours of labor, May 15, Bulletin of The United States bureau of labor statistics, No. 600, page 17, table 8: Index numbers of union wage rates and hours of labor in the United; <https://fraser.stlouisfed.org/title/3912/item/493216>, [pristupljeno 1.02.2019.]

2. Prikaz kretanja Dow Jones industrijskog prosjeka po danima u 10 mjesecu 1929. godine u SAD-u s prijelomnim datumom (grafički prikaz 2.)

Mjesec i godina	Dow Jones Industrijski prosjek
1.10.1929	342,57
2.10.1929	344,5
3.10.1929	329,35
4.10.1929	325,17
5.10.1929	341,36
7.10.1929	345,72
8.10.1929	345
9.10.1929	346,66
10.10.1929	352,86
11.10.1929	352,69
14.10.1929	350,97
15.10.1929	347,24
16.10.1929	336,13

17.10.1929	341,86
18.10.1929	333,29
19.10.1929	323,87
21.10.1929	320,91
22.10.1929	326,51
23.10.1929	305,85
Crni četvrtak	299,47
25.10.1929	301,22
26.10.1929	298,97
Crni ponedjeljak	260,64
Crni utorak	230,07
30.10.1929	258,47
31.10.1929	273,51
4.11.1929	257,68
6.11.1929	232,13

Izvor: Preuzeto sa stranice The Balance, Stock Market Crash of 1929 Facts, Causes, and Impact, dostupno na; <https://www.thebalance.com/stock-market-crash-of-1929-causes-effects-and-facts-3305891>, [pristupljeno 1.02.2019.]

3. Stopa industrijske proizvodnje i zaposlenost u industriji u razdoblju od 1920.-1938. godine u Sjedinjenim Američkim državama(u %) (grafički prikaz 3.)

Godina	Stopa industrijske proizvodnje	Stopa zaposlenost u industriji
1920.	87	107
1921.	67	82
1922.	85	91
1923.	101	104
1924.	95	96
1925.	104	100
1926.	108	102
1927.	106	100
1928.	111	100
1929.	119	106
1930.	96	92
1931.	81	78
1932.	64	66
1933.	76	73
1934.	79	86
1935.	90	91
1936.	105	98
1937.	109	106
1938.	84	87

Izvor: Podaci dostupni na: Fraser, Discover economic history; Federal Reserve Bulletin, July 1939., Production, employment and trade, str. 593; <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21015>, [pristupljeno 4.02.2019.]

4. Radna snaga, zaposleni i nezaposleni u SAD-u od 1929.-1939. godine (u 000) (grafički prikaz 4.)

Godina	Ukupna radna snaga	Zaposleni	Nezaposleni
1929.	49440	47630	1550
1930.	50080	45480	4340
1931.	50680	42400	8020
1932.	51250	38940	12060
1933.	51840	38760	12830
1934.	52490	40890	11340
1935.	53140	42260	10610
1936.	53740	44410	9030
1937.	54320	46300	7700
1938.	54950	44220	10390
1939.	55600	45750	9480

Izvor: Podaci dostupni na: United States department of labor, Bureau of Labor Statistics, Publications, Monthly Labor Review, April 1948., Labor force, employment, and unemployment 1929-39.; <https://www.bls.gov/opub/mlr/1948/article/pdf/labor-force-employment-and-unemployment-1929-39-estimating-methods.pdf>, [pristupljeno 20.02.2019.]

5. Kretanje realnog BDP-a u SAD-u od 1929.-1939. godine na godišnjoj razini u milijardama dolara (grafički prikaz 5.)

Godina	Realni BDP u milijardama dolara
1929.	104,6
1930.	92,2
1931.	77,4
1932.	59,5
1933.	57,2
1934.	66,8
1935.	74,3
1936.	84,9
1937.	93,0

1938.	87,4
1939.	93,5

Izvor: Podaci dostupni na: U.S. Bureau of Economic Analysis(BEA),GDP 1929.-2017. godine; <https://www.bea.gov/national/xls/gdplev.xls>, [pristupljeno 20.02.2019.]

6. Nezaposlenost u Hrvatskoj u razdoblju od 1920.-1940. godine (u 000) (grafički prikaz 6.)

Godina	Registrirana	Skrivena	Ukupno
1920.	50	460	510
1928.	60	520	580
1932.	94	545	639
1936.	74	530	604
1940.	40	510	550

Izvor: Prema podacima dostupni na: Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940., Stipetić, V., str. 245, Tablica 10., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 28.02.2019.]

7. Realni dohoci zaposlenih u Hrvatskoj u razdoblju od 1930.-1940. godine (u 000 dinara) (grafički prikaz 7.)

Godina	Prosječna nominalna zarada radnika	Troškovi života samaca	Troškovi života radničke obitelji
1930.	1.143	890	2.256
1931.	1.137	836	2.120
1932.	1.042	730	1.843
1933.	987	640	1.621
1934.	899	615	1.554
1935.	890	628	1.599
1936.	909	647	1.648
1937.	950	695	1.776
1938.	973	712	1.826
1939.	1.054	782	2.021

Izvor: Prema podacima dostupnim na: Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940., Stipetić, V., str. 247, Tablica 10., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 13.03.2019.]

8. Kretanje BDP-a Jugoslavije u razdoblju od 1920.-1939. godine (u mlrd dinara) (grafički prikaz 8.)

Godina	BDP u mlrd dinara
1920.	595
1921.	610
1922.	628
1923.	659
1924.	703
1925.	737
1926.	785
1927.	777
1928.	840
1929.	882
1930.	868
1931.	846
1932.	777
1933.	798
1934.	825
1935.	815
1936.	810
1937.	926
1938.	995
1939.	1.047

Izvor: Prema podacima dostupni na: Gospodarstvo Hrvatske 1919.-1940., Stipetić, V., str. 254, Tablica 16., HAZU, Zagreb, 2006., dostupno na: Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; <http://dizbi.hazu.hr/object/9880>, [pristupljeno 13.03.2019.]

9. Zaposlenost u SAD-u i izabranim državama u ostatku svijeta u razdoblju od 2000.-2012. godine (u 000) (grafički prikaz 9.)

Godina	SAD	Kanada	Francuska	Njemačka
2000.	5.692	955	2.239	3.065
2001.	6.801	1.026	2.046	3.110
2002.	8.378	1.146	2.107	3.396
2003.	8.774	1.146	2.294	3.661
2004.	8.149	1.091	2.411	4.107

2005.	7.591	1.024	2.432	4.573
2006.	7.001	949	2.432	4.257
2007.	7.078	922	2.223	3.601
2008.	8.924	951	2.064	3.136
2009.	14.265	1.326	2.575	3.228
2010.	14.825	1.294	2.640	2.946
2011.	13.747	1.196	2.612	2.502
2012.	12.506	1.171	2.824	2.317

Izvor: Prema podacima dostupni na: U.S. Bureau of Labor Statistics, International Labor Comparisons, June 2013., Annual labor force statistics, 1970-2012, Full series and underlying levels by indicator; <https://www.bls.gov/fls/tables.htm>, [pristupljeno 25.03.2019.]

10. Kretanje stope nezaposlenosti u SAD-u od 2000.-2012. godine (grafički prikaz 10.)

Godina	Stopa nezaposlenosti
2000.	4,0
2001.	4,7
2002.	5,8
2003.	6,0
2004.	5,5
2005.	5,1
2006.	4,6
2007.	4,6
2008.	5,8
2009.	9,3
2010.	9,6
2011.	8,9
2012.	8,1

Izvor: Prema podacima dostupni na: U.S. Bureau of Labor Statistics, International Labor Comparisons, June 2013., Annual labor force statistics, 1970-2012, Full series and underlying levels by indicator; <https://www.bls.gov/fls/tables.htm>, [pristupljeno 25.03.2019.]

11. Kretanje BDP u tekućim cijenama u SAD-a od 2000.-2012. godine (u %) (grafički prikaz 11.)

Godina	BDP
2000.	6,5
2001.	3,2
2002.	3,4
2003.	4,8
2004.	6,6
2005.	6,7
2006.	6,0
2007.	4,6
2008.	1,8
2009.	-1,8
2010.	3,8
2011.	3,7
2012.	4,2

Izvor: Prema podacima dostupni na: Bureau of Labor Statistics, Percent change from preceding period, <https://www.bea.gov/national/xls/gdpchg.xlsx>, [pristupljeno 3.04.2019.]

12. Stopa registrirane nezaposlenosti u RH od 2000.-2012. godine

Godina	Stopa nezaposlenosti
2000.	21
2001.	22,6
2002.	23,6
2003.	20,6
2004.	18,9
2005.	19
2006.	17,7
2007.	16,3
2008.	14,3
2009.	15,1
2010.	18,2
2011.	19,1
2012.	19,7

Izvor: Prema podacima dostupni na: DZS, Zaposlenost i plaće-pregled po županijama; <https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Zaposlenost%20i%20place/Zaposlenost%20i%20plac e.htm>, [pristupljeno 18.04.2019.]

13. Realna stopa rasta neto plaće u RH od 2000.-2012. godine

Godina	Realna stopa rasta
2000.	3,9
2001.	2,8
2002.	3,4
2003.	4,0
2004.	3,8
2005.	1,4
2006.	2,1
2007.	1,9
2008.	1,1
2009.	0,4
2010.	-0,5
2011.	-0,3
2012.	-3,0

Izvor: Prema podacima dostupni na: HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Nominalne i realne neto plaće; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 22.04.2019.]

14. Indeks potrošačkih cijena po mjesecima od 1 mjeseca 2007. do 12 mjeseca 2011. godine

Mjesec i godina	Indeks potrošačkih cijena
1/07.	1,8
2/07.	1,2
3/07.	1,8
4/07.	2,3
5/07.	2,2
6/07.	1,9
7/07.	2,1
8/07.	2,6
9/07.	3,9
10/07.	4,3

11/07.	4,6
12/07.	5,8
1/08.	6,2
2/08.	5,8
3/08.	5,7
4/08.	5,7
5/08.	6,4
6/08.	7,6
7/08.	8,4
8/08.	7,4
9/08.	6,4
10/08.	5,9
11/08.	4,7
12/08.	2,9
1/09.	3,4
2/09.	4,2
3/09.	3,8
4/09.	3,9
5/09.	2,7
6/09.	2,1
7/09.	1,2
8/09.	1,5
9/09.	1,0
10/09.	1,3
11/09.	1,8
12/09.	1,9
1/10.	1,1
2/10.	0,7
3/10.	0,9
4/10.	0,6
5/10.	0,8
6/10.	0,7
7/10.	1,0
8/10.	0,9
9/10.	1,4
10/10.	1,4
11/10.	1,2
12/10.	1,8
1/11.	1,9
2/11.	2,2
3/11.	2,6
4/11.	2,4
5/11.	2,5

6/11.	2,0
7/11.	1,9
8/11.	2,0
9/11.	2,2
10/11.	2,6
11/11.	2,6
12/11.	2,1

Izvor: Prema podacima dostupni na: HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Godišnja stopa inflacije i doprinosi komponenata inflaciji potrošačkih cijena u Hrvatskoj; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 30.04.2019.]

15. Stope promjene realnog BDP-a u razdoblju od 2000.-2012. godine (u %)

Godina	Realni BDP
2000.	3,8
2001.	3,5
2002.	5,3
2003.	5,6
2004.	3,9
2005.	4,1
2006.	4,9
2007.	5,3
2008.	2,0
2009.	-7,3
2010.	-1,5
2011.	-0,3
2012.	-2,3

Izvor: Prema podacima dostupnim na: HNB, Analize i publikacije, Redovne publikacije, Standardni prezentacijski format, Stopa promjene realnog BDP-a; <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/spf>, [pristupljeno 3.05.2019.]